

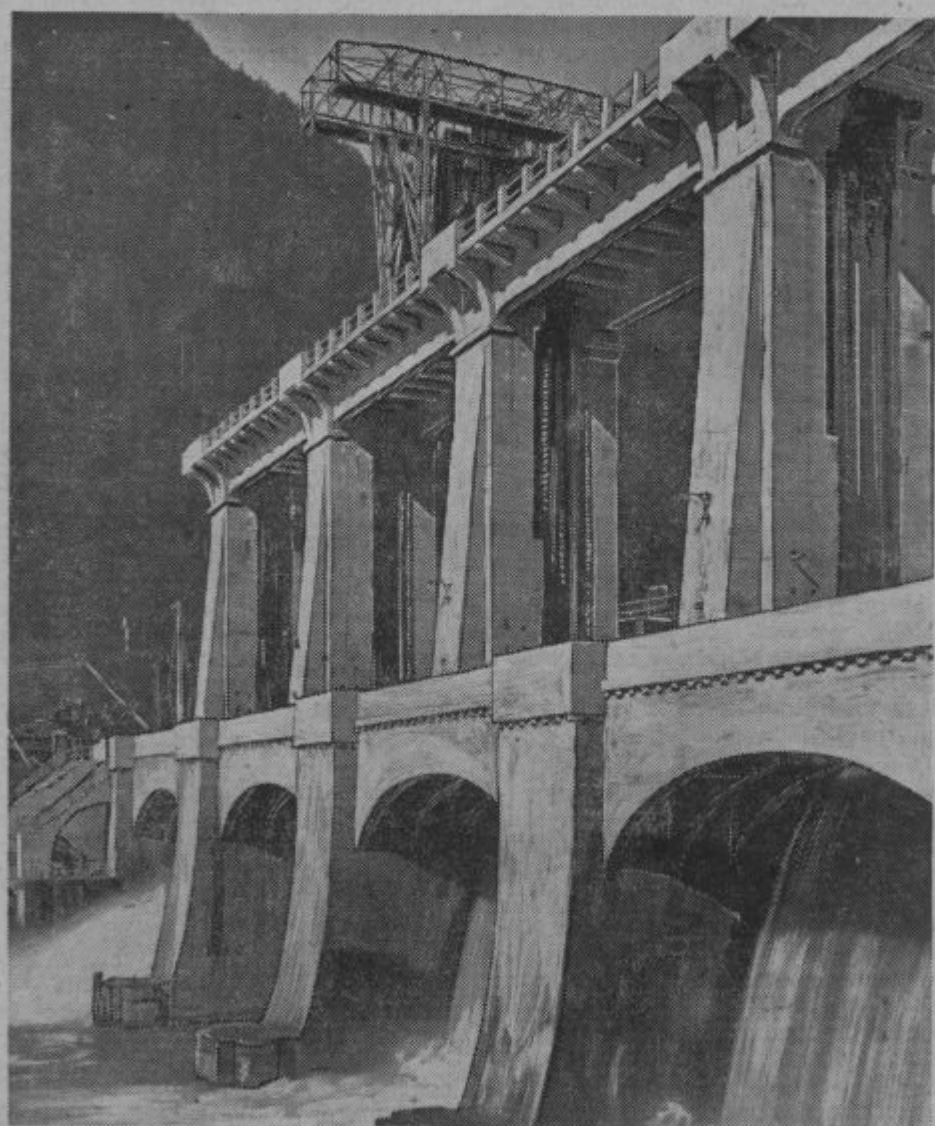
ŽIVLJENJE IN SVET.

Tedenska priloga „Jutra“

Štev. 19.

V Ljubljani, dne 21. maja 1927.

Leto I.

A. M.:

Po Franciji in Belgiji

VIII.

V Bruxellesu.

Včasí je človek krivičen v sodbi o krajih, ki jih ni gledal zadosti dolgo ali ne dovolj pogosto. Meni Bruxelles ni ostal v prijetnem spominu. Morda zato, ker sem ga neprestano v mislih primerjal s Parizom, zakaj mesto ima po statistiki iz l. 1920. 830.000 ljudi, napravi pa skoro da še večji vtis nego bi bilo pričakovati po tej številki. Pa to seveda ni poglavitno: Bruxellesu manjka nekaj drugega. Ampak bogve česa; kakor da nima karakterja. Saj ima zelo lepe stavbe, prekrasno gotiko, prav tako lep barok, zares lepe preostanke starega Bruxellesa, ima kolosalne moderne zgradbe, ima velike spomenike, prelepe parke, široke bulvare, skratka vse, kar se spodobi za veliko mesto. A kljub temu nima nečesar, za kar bi se reklo: to je samo Bruxelles, pa nikjer drugje; nima svojega posebnega, zares svojega izraza. Nekaj je starega in starinskega, ali mnogo, večina je iz novejšega časa, zgrajenega v zadnjih sto letih, od l. 1830. dalje, ko je postala Belgija samostojna država. Morda je pomanjkanje individualnih črt, kar pogreša človek v Bruxellesu. Imenujejo ga mali Pariz; nemara je prav to nesreča zanj, ker se poleg svojega starejšega brata ne more dokopati do lastne podobe, ker ne more priti iz območja njegove velike privlačne sile. Bruxelles je zrastel iz flamsko-valonske mešanice, iz tradicije stare brabantke prestolice v sedež moderne samostojne Belgije. Ali vmes je bila dolga doba nesvobodnega življenja, ko so v Bruxellesu rezidirali predstavitelji tujih držav, namestniki tujih vladarjev.

Bruxelles je bil stoletia v deželi, ki je pomenila prehod med francoskim zapadom in nemškim vzhodom. Kot prestolica pokrajine Brabant je bil eden poglavitnih krajev Burgundije, postal po ženitvi Maximilijana z Marijo Burgundsko habsburška posest, na to prešel v špansko last, doživel železni režim vojvode Albe in oddal dober del svojega prebivalstva v verskih bojih Holandiji in Angliji, gotovo najbolj trmaste in odporne, ki so se raie izselili nego da bi zatajili vero in svobodo. Z ostalo Belgijo vred je pričetkom 18. stoletja prešel v vladu Avstrije, preži-

vel francosko revolucijo, sam sodeloval v nji in postal del Francije; dunajski kongres pa je deželo kratkoma izročil Holandski. Šele revolucija leta 1830. je osvobodila Belgijo in jo uvrstila med samostojne države.

Belgijska preteklost ima mnoga imenitna poglavja, ki nam pokažejo n. pr. brabantko in flandrijsko obiestnost, samozavest in bogastvo, toda od 17. stoletja dalje njena zgodovinska vloga propada; dežela postane objekt, ne subjekt politične moči.

Dasi je Bruxelles dovoli staro mesto, vendar se je v svojem poglavitnem obsegu razvil v teku 19. stoletja, odkar je prestolica samostojne države. Morda se mu preveč pozna naglica, s katero je rastel, da ni v njem dovolj homogenega, značilnega.

Ali vendar ima Bruxelles prav lepe stvari. Vsa harmonija in enotna, samosvoja rast starega Bruxellesa je koncentrirana na glavnem trgu, Grand'Place, ki je res osmo čudo sveta. Tako lepega trga s toliko starinske arome in hkrati toliko čudovite harmonije in intimne lepote nima niti sam veliki Pariz. V Bruxelles se je vredno deljati že samo radi njegovega glavnega trga. Zares: tu stojijo ob zelo velikem pravokotniku fasade hiš, ki so vse prekrasne tri do štirinadstropne baročne zgradbe, bogato dekorirane, nekatere celo pozlačene, obložene in preobložene z nazidki in ornamentmi, izdajajoče luksus, kjer sta bogastvo in okus eno in isto. To so v prvi vrsti Maisons des Corporations, prelepe hiše starih združug ali cehov, vsaka karakteristična po svoje, a vse skupaj izdajajoče bahato bogastvo nekdanjih meščanskih patricijev, trgovcev in obrtnikov, pravih predstavnikov starega Brabanta. Tu si je stara in imenitna preteklost Brabanta postavila spomenik, da si ga lepšega ni mogla.

Mogočne baročne stavbe, ki nosijo največ letnic s konca 17. stoletja — rekonstruirali so jih namreč po bombardiranju v letu 1695. — se vrstijo okrog in okrog trga; njih prelepo vrsto prekinjajo samo veliki Hôtel des ducs de Brabant, prav tako baročna palača brabantskih vojvod z mogočnimi kolona-

dami, kakor jih ostali barok nima, dalje Hôtel de Ville, to je magistrat in Maison du Roi, dve ogromni, prelepi gotski zgradbi, ki čudovito povzdigujeta veličastnost vsega arhitektonskega čudesa. Magistrat je stavba približno iz l. 1400, iz dobe, ko je prav za prav šele pričel pomen Bruxellesa. Maison du Roi ali Broodhuis pa je bila poprej halle au pain, kakor priča nieno flamsko ime; zgradil jo je cesar Karl V. v prvi polovici 16. stoletja; pozneje je v njej bivalo kraljevsko osobje, odtod njeno ime. Treba si je še misliti ta trg napolnjen z ljudmi, osobito pa s silnimi množinami cvetic, ki se tu prodajajo in stari, starodavni Bruxelles se pojavi ter zataji razdaljo stoletij. Zdi se mi, da bi takle trg prav lahko služil namesto parkov in drevoredov; če sediš tu in gledaš to lepoto, se odpočiješ kakor malokje in prijetno ti je, da se ne da popisati.

Na tem trgu sta morala pustiti na morišču življenje grofa Egmont in Horne in toliko drugih žrtev vojvode Albe. Močno ostane v spominu tudi gotiška cerkev sv. Gudule, Eglise des Saint - Michel - et - Gudule, nedaleč od glavnega trga, ki so jo v XI. stoletju pričeli graditi brabantki vojvode, je ena najstarejših zgradb v mestu; sv. Gudula, katere telo so leta 1047, pokopali tukaj, je v Belgiji zelo ugledna svetnica, po sv. Mihaelu pa je bilo staro ime cerkve. Pozneje so jo seveda večkrat popravljali. Vedno prihaja obilo tujcev vanjo; o tem pričajo mnogi napisi, ki natančno določajo, kdaj se sme cerkvena notranjost ogledovati in kako se imajo zadržati tujci, kadar so v cerkvi verska opravila. A kdo bi si mislil, da se vzame to tako natančno. Prideš v cerkev, pa ogleduješ mogočne, zelo masivne stebre, ogromne oboke, pa te kar naenkrat potegne za rokav visok mož v čudni uniformi, z rdečimi pasovi čez pas in čez rame, z visoko kapo na glavi, kakor jo imajo pogrebci v Ljubljani, samo da je rdeča. Ta uniformirani mož se jezí, krili z roko in kaže na letake na stenah. O, in v eni roki drži helebardo, pravo, resnično helebardo, opira se malo nanjo in strašno hudo gleda. Zmaneviral me je na klop in — zdaj že komandira drugod. Na koru so zabučale orgle — berem, da imajo 3391 piščali — in pričeli so prepevati, morda litanije, bilo je zvečer okrog šestih pred praznikom Velikega

Šmarna. Tujci so prihajali neprestano v cerkev; mož s helebardo pa se je vrtel pri vratih in ošteval nedolžne žrtve, ki so gledale preplašeno in se nazadnje vdale ter sedle na klopi. Komičen možiček; kakor hitro se je kdo malo premaknil s sedeža in gledal bližnje dele cerkve, prizadevajoč si, da ne povzroči ropota, je že prihlatal in ponavljal svojo pridigo o cerkvenem redu. Kar veselje prime človeka, da bi mu nalašč nagajal, tako je možiček smesjen v svoji rdeči uniformi in helebardi ter abnormalni sitnosti.

Ali petje ter orgljanje je zares prelepo; cerkev je sicer skoro prazna, a večerni mir, veličastna cerkvena notranjost, pa silni zvoki s kora napravijo čudovito razpoloženje, da se počutim kakor da sem doma povsod in da bi želel sodelovati v mogočnem slavospevu na Velikem harmonijo. Ali je bilo tako v velikih srednieveških samostanskih cerkvah? Sedim na klopi in si ne želim nikamor proč.

Prav za prav tu sploh ni klopi, marveč samo stoli. Pa še stoli kakor da so obrnjeni narobe, naslanjač imajo spredaj, da bi moral gledati proti koru. In silno so nizki; prestavljam ga in premikam, da bi bilo prav, pa se stvar noče urediti. Potem šele opazim, da so stoli, da ljudje klečijo na njih, ne sedijo.

Bruxelles pa ima še obilo drugih gradbenih posebnosti, starejših in novejših, ima n. pr. kolosalno Palais de Justice, zgrajeno v letu 1880, na površini 26.000 m², ali kljub svoji ogromnosti palača ne napravi pravega vtisa, lepega pa prav gotovo ne. Obilo je še drugih zgradb, obilo spomenikov, tudi vojnih oziroma povojnih. Pravi staro-brabantki spomenik je fontana Manneken-Pis, bronasta statueta iz l. 1619., predstavljajoča veselo se smejočega fantka, ki razposajeno opravlja svojo potrebo na ljudi.

Bruxelles ima seveda tudi velike muzeje z bogatimi galerijami slik, v prvi vrsti dela flamske in holandske šole, Rubens, Van Dyck, Hals, oba Eyck in tako dalje; mnogo je kiparskih del, Meunier, Rousseau, tudi Rodin. Toda koliko bi bilo umetnin v bruxelleskih muzejih, pravi moj voditelj za mesto, če ne bi razni vladarji toliko odnesli odtod, Filip II. v Španijo, nadvojvoda Leopold Viljem na Dunaj, francoska revolucija pa v Pariz.

Sicer pa orijentacija po Bruxellesu ni lahka. V Parizu se po Seinei in po nekaterih markantnih visokih zgradbah orientiraš izredno naglo. Bruxelles je nekako nepregleden, dasi ne stoji ves popolnoma na ravnem.

Vnanje lice Bruxellesa izdaja popolnoma francosko mesto. Vsi napisi po trgovinah in podjetjih ter lokalih so francoski in sicer samo francoski. Toda kar je uradnih napisov, so vsi dvojezični; imena ulic in trgov so v vsem mestu v francoskem in zraven tudi v flamskem jeziku, na pr. Rue Royale je Koningstraat, Petite rue des bonchers je Korte Beenhouwersstraat, Place de l'industrie je Nijverheidsplaats. Prav tako so v francoščini in flamsčini dosledno povsod vsi naslovi uradov (Chemin de fer, Belgische Spoorwegen), in vse uradne afiše; nikjer ni flamsčina izpuščena, stoji pa povsod na drugem mestu; Défense de jeter de papiers se bere po parkih v flamsčini Verboten Papier weg te gooien, Défense de fumer se glasi Niet rooken, défense de cracher — Niet spuwen. Toda flamsčina ima očitno tu na papirju več ugleda nego v resnici, zakaj po mestu v flamsčini privatnih napisov ni nikjer. Edino le na prav starih hišah sem zapazil patrijarhalna gesla, napisana v flamsčini z starinskimi rdečimi črkami, na pr. na vojvodski palači na glavnem trgu. In pa prav stare gostilne imajo tu, tam napise tudi po flamsko, na primer: In het Klein Voske Restaurant, to je Restaurant du petit renard. Tedaj podobno kot v Strasbourgju. Tudi v cerkvah so tu in tam stari flamski napisi. Sicer pa povsod samo francoščina. Seveda je prav tako občevalni jezik povsod francoski. Ali ko sedim v manjši restavraciji, poslušam in slišim, da govorijo dobrodušni možje, obrtniki, mali trgovci, branjevci itd. po flamsko; tudi gostilničar, ki prisede, govori flamski. Prav tako po ulici; kjer postojim pri ljudeh malomeščanskega ali celo predmestnega tipa, se razbere napoln flamska govorica, dasi so ljudje takoj pripravljene preiti v francoščino. Sicer pa se ne da kar na prvi mah presoditi, kako govore, ker tudi francoske govorice ritem ne teče povsem tako kot v Franciji ali celo v Parizu.

Gledam napise po mestu; obilo, gotovo več od polovice je flamskih imen, dasi je vse drugo po francosko. Tu so imena Vandervelde, Vandeputte, Vandelosche, Wiskewann, Brandt, Van

Haelen, Bodenbroeck, Buckenhout itd. Tudi deli mesta, imena mož, po katerih se imenujejo ceste, ulice, trgi, parki, bodisi da so pisatelji, arhitekti, vojskovodje, državniki, izdajajo po večini flamsko pokolenje, prav tako kakor imena vasi, ki obdajajo Bruxelles.

Vse to priča, da stoji Bruxelles na flamski zemlji, še v flamskem etnografskem ozemlju, da pa je popolnoma v območju francoske civilizacije, francoske kulture.

Gibanje flamskega narodnega preporoda, ki je v zadnjih dveh desetletjih napravilo v Belgiji mnogo uspeha, je v Bruxellesu precej brez moči. Znakov flamske nacionalne propagande skoro da ni videti. Iskal sem povsod, kjer prodajajo časopise, flamskih listov, pa nisem zasledil ničesar; šele prav nazadnje sem dobil na uličnem kiosku med obilico razobešenih časopisov tudi dvoje neznatnih lističev v flamsčini; ali oba sta bila iz Anversa. Francoski tisk gospoduje popolnoma. Prav tako je v knjigarnah in njihovih izložbah; vidijo se celo angleške in holandske knjige, a flamskih ne. Razglednic iz Bruxellesa s flamskim tekstom nisem videl.

Obrazi v Bruxellesu niso niti približno tako enolični in pravilni kot po Franciji; takih, da bi jim prisodil čisti francoski tip, je zelo malo. Vidi se takoj, da je bilo tu obilo mešanice; obrazi so različni, v splošno bolj široki in nekako oglati, nepravilni. Toda tudi nemškimi podobnih obrazov ni videti, v tem pogledu je popolna razlika med Strasbourgom in Bruxellesom. Vse kaže, da je bila tod doma posebna, rasa, ki je od nemške prav tako različna kot od francoske. Tudi če so obrazi podolgovati, niso to niti nemškega niti francoskega tipa.

Z višine se ponekod pregledajo deli mesta, ki so razpostavljeni zelo na široko. Vidi se, da je v Bruxellesu mnogo zelenja, parkov in drevoredov; okolica je videti zelena, bogata. Ali dan je meglen, dasi sije solnce, kakor da ne more pregnati megle z nižine. Kar nekako verjetna se ti zdi razlaga, da je ime Bruxelles nastalo iz flamske besede Broecksel, kar se reče isto kot močvirje, kakor se je imenoval ta kraj, preden so brabantski vojvode sezidali tu svoj grad v bližini mostu čez malo reko Senne. O močvirju pa seveda ni več sledov.

Topliška vstaja in deklaracija

Letošnji majnik nas sili, da se na poti skozi življenje in po širnem svetu ustavimo pri dveh domačih jubilejih, ki govorita našemu srcu v trenutkih, ko se najbolj odpira domovinski ljubezni:

Dne 8. maja so slavili Srbi desetletnico vstaje v Toplicah, koncem maja pa poteče desetletnica slovite deklaracije v dunajskem državnem zboru. Če preotrimo z današnjega vidika oba po svojem nastanku različna in samonikla dogodka, vidimo njuno notranjo zvezo, ki se v maju l. 1917. ni videla.

Vstaja srbskih kmetov v Toplici in Jablanici je bila reakcija na skrajno nasilno in krvavo strahovlado avstrijskih in bolgarskih čet v vsej zasedeni Srbiji. Njeni organizatorji, med njimi zlasti Kosta Pecanac, so imeli pred očmi velik cilj: vzbuniti v času, ko so na evropskih bojiščih vedno bolj zmagovale antantne vojske in odločale svetovno vojno, zasužnjeno, težko potlačeno Srbijo in odpreti vrata srbski armadi, ki je čakala na pragu Balkana — v Solunu. Vstaja je izbruhnila 26. februarja 1917 in dosegla višek v maju. Dne 14. maja se je vnela huda bitka med vstaši ter bolgarskim in nemškimi vojaštvom. Vstaši so bili poraženi; nekateri so pobili ali ujeli, drugi pa so pobegnili čez planine in Solun.

To zgodovinsko ogrožje ponorečene vstaje je še danes polno gorkega svobodoljubja srbskega kmeta, narodnega ponosa in jasne državotvorne volje njegovih voditeljev; tudi če akcija ni uspela, je bila velika preizkušnja žilavosti, dušek odpora, signal srbski armadi in vladi in vsemu svetu, znak, da izmučeno in potlačeno srbsko ljudstvo protestira zoper tuje nasilje in trdno veruje v svobodo.

Na drug način se je izrazila ob tem času volja slovenskega ljudstva. Vsem, ki smo l. 1917. v beraških uniformah habsburške vojske, v gladi in ponižanju hrepeneli po solncu svobode in miru, so ostali v živem spominu dnevi, ko smo čitali o deklaraciji jugoslovenskih in čeških zastopnikov v dunajskem državnem zboru, zahtevajoči narodno samoodločbo, narodno državo. V avstrijski Bastilji je bila deklaracija kakor klic od zunaj, klic iz prostosti, ki nam je napovedoval skorajšnje osvobojenje. Nismo brali deklaracije tako, kakor je bila sestavljena in napisana;

odgonetali smo duha njenih besed, iskali globlji zmisel, ki je bil skrit v besedah in bili srečni, da smo ga odkrili.

Lepe vesti so prihajale takrat iz domovine. O neustrašenosti naših mater, žena in deklet, ki so nabirale deklaracijske podpise, o narodni zavesti slovenskih občin, o složnosti vsega naroda, o novi politični orientaciji, ki je vrgla v mhožice jugoslovensko parolo... Čutili smo ogromen pomen pred tuji podane zaprisege slovenskega juga in severa:

— Zvestoba za zvestobo!

Tak narodni idealizem naj bi nas prešnil tudi zdaj, po desetih letih, ko onstran Snežnika preži na nas nova Avstro-Ogrska, ki vidi v Jugoslaviji natančno to, kar je videl Dunaj v Srbiji in ki hoče z usodnim posnemanjem dunajskih zmot obnoviti krvavo izkušnjo habsburške monarhije.

Treba je, da pogledamo češče nazaj, v leto 1917., v leto 1914., v leto 1912.

Dva spontana signala k narodnemu odporu sta se izrazila v majniku l. 1917. na jugoslovenskih tleh. Prvi, oborožen, uporniški, hajduški, je moral položiti orožje, ker je bil vozec svobode drugod — pri Solunu, na zapadu, v Rusiji — drugi pa je začel z mirnimi sredstvi rušiti trhlo državno stavbo in pripravljati tla jugoslovenski svobodi...

Da, treba je, da gledamo nazaj, ker sicer ne razumemo sedanosti, še bolj pa ne moremo ugledati obrisov bodočnosti. In ti se nam lepo rišejo:

Jugoslovenstvo strinjeno na braniku svoje svobode — čvrste narodne strazže na mejah Balkana in Srednje Evrope — volja do miru, a možat odpor — nezlomljiva vera v bodočnost.

Grigoje Božović:

Pod gostoljubno streho. (Konak).

V tej povesti opisuje odlični srbski pripovednik patrijarhalno življenje in izredno, pri nas domala že izumrlo gostoljubje v srbski hiši ob Ibru. Povest, ki se godi še pred balkansko vojno, nam razkriva preprosto, a dobro in plemenito dušo srbskega ljudstva.

Na Tabalijskem broku smo razjezdili utrujene konje in se brž vlegli v globoko senco na krasnem travniku tik Ibra, da bi se nam odpočilo telo in oči.

Solnce se je nižalo k zatonu. Za nami je bila visoka Štavica, pa strmo Rogozno, ki smo ga bili pravkar zapustili. A pot navzdol v Ibersko dolino ogreje človeka na svojevrsten način: skale za hrbtom, ki jih je mukoma preplazil, mu bude spomine na preteklost, na gosli, na njihove pesmi o junakih, ki so s svojimi konji vred vzeli na se vse tegobe take poti, preskakovali junaško kot volkovi po vrtočlavih stezah, samo da bi se prerili v širok svet in svoboden prostor. Pred nami je zdaj oboje. Mokra, ki jo na gosto obdaja borje in smrečje, se voljno spušča k vijugastemu Ibru. S travo porasli hribi so ozaljšani z majhnimi, razmetanimi vasmí, ki so polne življenja, pesmi in skromnosti pravih gorcev. Ibar, nekako utrujen, odkar se je trudoma preril skozi temne soteske Miljine Glave, se vali navzdol in zadovoljno razliva v široko korito svoj bister tok. Dovolj so ga davile granitne skale; zdaj je podoben komaj rešenemu mučencu, ki si izteza život in razmahuje izmučene ude. Vseokrog so zelene senožeti, gosti logi, pašniki in njive, senčnate goščave in grmičevje, kjer je zrak poln vonja po zreli travi in planinski mačehišci. Zdi se, kakor da bi bil kdo začaral okolico v bujno zelenje, tako te vabi k sebi in ti razveseljuje dušo. A od zgoraj veje k Ibru čudna sapa, ki napolni človeku prsi in uspača ves utrujen život. Tu občutiš, da si došel v kraj, kjer utegneš biti svoboden; prekoračil si mejo, po kateri si koprnel ves božji dan; v kraju si, kjer bo kak znanec terjal račun za tvojo glavo, če ti jo nenadoma požanje zahrbtna salva iz skrite goščave.

V Kolašinu¹ smo . . .

Kaj to znači, umeje zgolj oni, ki ga je nevolja prisilila, da pod vlado Abdula Hamida² vtakne svojo glavo v torbo in krene mimo zloglasnih vasi Čerekare in Crniš v Raški oblasti ali Istinice v Metohiji. Človek čuti, da se mu zdaj ni treba bati za zadnji ostanek človeškega dostojanstva; četudi pade, bo padel kot mož in ne kot kaurin ali pariya. Da, Tu nam ni več treba, da se plazimo kakor volkovi drug za drugim, molče, oprežno in v neprestani bojni pripravljenosti. Mirno obesimo puške na ramena ali jih brezbrizno položimo v naročja; roke si lahko odpočijejo od krčevitega stiskanja zoprne jeklene cevi. Med potjo lahko kramljamo med sabo. Peketali bodo naši konji v odmerjenem teku, a pečine bodo odmevale od pesmi, ki se bo izvila zdaj temu, zdaj onemu. In bo šumela kakor Berimovo borovje in zvenela kakor bi brenkal na srebrne strune. In ko bo petje utonilo tam v daljavi med čermi in bukovimi šumami in se zlilo z glasovi pokrajine, se bomo prebudili na sedlih, vdihnili planinski zrak in vzkliknili iz polnih prsi: Ohé! — daj nam prostora in prostosti, divni, ubogi Kolašin!

Okrog nas so se zbrali pastirji. Med njimi je par starcev, ki so prisedli, da bi si prižgali pipo in vprašali po novicah. Posedli so tudi odrasli, ki nosijo orožje, medtem ko so se mlečnozobci spoštljivo postavili zadaj in zvedavo motrili naše konje in opremo. Zdaj pa zdaj je kateri prišel za puško, si jo ogledoval in vprašal, kako neki se z njo baranta; njegov tovariš pa je pokleknil na tla, pretipaval naše redenike³ in prešteval žolte patrone.

Jeli smo se posvetovati, ali naj pojdemo dalje in na katero stran. Noč se je bližala, a naše vasi so bile daleč. Ko so pastirji razbrali, kaj se menimo, so nam koj ponudili gostoljubje. Sleherni nas je hitel prepričevati, da je njegova hiša v bližini in da je dal Bog hiši soli in kruha toliko kot zemlja sena in ječmena za konje.

— Ni res, pri moji veri. Pa ukažite pri nas — je rekel ves zardeč neki deček, ki ga je bilo sram, da je izpregovoril pred starimi.

¹ Kolašin pri reki Ibru, jugovzhodno od Novega Pazara.

² Turški sultan 1876—1909.

³ Pasovi za patrone, ki se nosijo čez prsi.

Boječ se bržčas, da nas ne vzame pod streho kdo od sosedov, je jadrno zgrabil mojega konja za uzdo in nas pogledal tako plameneče, kakor da veli: Dokler sem jaz živ, ne pojdete na drugo stran!

— Jaz sem vnuk Blagoja Komatovića iz Vitkojevića. Tam-le zgoraj nad stezo je naša hiša. Čisto blizu. Ukazujte!

Občudovali smo gostoljubnega gorskega dečka. Po navideznem obotavljanju in zahvaljevanju smo sprejeli njegovo ponudbo. Vzpeli smo se na konje in odjezdili. Mali Staniša Komatović je kar žarel od ponosa in dajal videz odrastlega domačina. Z drobnimi koraki je hitel pred nami in kazal pot. Zavili smo v glavne steze po serpentinu navkreber in se ustavili pred hišo. Deček je zavpil nad psi v verigah, ki so zagnali strašen hrup, nato pa se je postavil pred duri in vzkliknil resno, po običajih tega kraja:

— Kje ste? Pridite in sprejmite goste! . . . Urno! . . . E, težko sem jih napotil k nam . . .

Opazoval sem dečka. Zanimalo me je, kaj neki poreko starejši rodbinski člani: bo li grajan ali pa pohvaljen za stran svojega nepremišljenega dejanja. Ni bila lahka reč, sprejeti pod streho petorico mož s konji; ne za navadnega gospodarja in niti ne za takega, ki je splošno znan, čigar hiša slovi kakor hotel v krajih, ki so bližje prometu. Ali Stanišo ni bilo prav nič strah; vidi se — pozna deček red svoje hiše. In zares. Pojavil se je domačin, dostojanstven starec, Blagoje Komatović. Zjasnil se mu je obraz in zaokrožil v širok smeh. Zadovoljno je pogledal bodrega vnuka.

Starec vstopi k nam, nas spoštljivo pozdravi in povabi, naj stopimo s konjev in ukazujemo v hiši, ki je božja in njegova. Zdelo se nam je, kakor da ni bil navaden kolašinski gospodar, ki morda že od božiča prodaja najlepše glave svoje črede, da kupi in na samarah pripelje s kosovskih ravnin merico žita, marveč kak škotski plemenitaš, ki z običajno gospodsko krettno veleva, da naj se spusti viseč most in odpro gostoljubne duri starinskega gradu.

Iz hiše so stopili vsi ostali odrasli prebivalci. Medtem, ko smo se mi vsedali na nizke tronožnike pred hišo, so ti ljudje molče, po nekem starodavnem posvečenem običaju odvedli naše konje. Izmed žensk je pristopila k nam stara domačica in nas pozdravila, hvaleč Boga, da smo srečno prispeli v njihov dom in proseč odpuščanja, da bomo v njihovi

hiši revno prespali noč na trdih preprogah.

— Ali iz srca vam nudim soli in kruha — dobro nam došli!

Postregli so nam s kavo. Domačin nas je jel vpraševati po novicah. Zrli smo, kako se spušča tih poleten večer. V hlevih se pomirja goveda, a v hiši pripravlja nočišče za goste, — vse v nekakem slovesnem molčanju in pri neki dočela uživljeni delitvi dela. Zdelo se je, kakor da ne bi hodili okrog nas domači ljudje, marveč za svečanost posebej najeti sluge. Iz sob so prinašali snažne preproge in odeje, brisače in prtiče, kozarce in posodo. Zvenketali so čisti pis-kri, dobro pocinjeni kotli, težke šereske sklede in žolti prilepški svečniki. A tam izza hiše se je čulo preplašeno vpitje kur in veter je prinašal od nekod vonj presne ovčje krvi. Vse po redu in običaju — mi je šepnil tovariš Mile Petković, največji kolašinski sladkosnedež in gospod v opankih . . .

Zvečerilo se je. Pozvali so nas v hišo. Vstopili smo v čisto in dobro razsvetljeno sobo v prvem nadstropju. Polovica sobe je bila postлана s pravkar nanošenim praprotom, ki so na njem ležale kosmate odeje, pestre preproge in puhaste blazine. Na drugi strani je stala vzdolž tik zida nevisoka sovra,⁴ narejena iz javorovega lesa, lepa in popolnoma snažna. Na čelu mize je stal naslonjač, spodaj pa z ovčjimi kožamr pokrite klopi. Na sredo sovre so postavili svečnik z veliko lojnico, kruh in kup nadrobno stolčene soli. Na steni sta viseli dve svetiljki, dalje si videl ondi orožje, dolgo pipo z ustnikom za svalčice in velike, že počrnele gosli, preko katerih je bil obešen žolt lok iz drenovega lesa. V sobi je vonjalo po kadilu in posušenih bazilikah, a od prtov je dišalo po pšeničnici, ki jo dajejo Kolašinke med perilo in praznje prte, da dobe prijeten vonj. Vsak predmet je bil na svojem mestu, vse je očitovalo snago in okus, kakor da bi bil v cerkvi, ne v kmetski sobi. Preprosto in seljaško, vendar pa mirno in odlično.

Sprejel nas je najstarejši sin, ki ga oče očividno že pripravlja, da mu izroči hišo, denarnico in svečo.⁵ Preoblečen je. Najprej je velel, naj nam polijejo roke z vodo, nato pa nas je povabil, da zasedi-

⁴ Miza, ki je navadno tako nizka, da se pri jedi sedi na zemlji ali nizkih klopeh.

⁵ Svečo zažiga gospodar kot glavar za druge ob velikih praznikih.

mo prostore za sovro. Stari Blagoje se je slovesno vsedel v naslonjač, ves nasmehljan in zgovoren, kakor da bi bil stalen gost na velikih routih. Tedajci da z roko znamenje. Moški vstopijo. Medtem so se očitvidno že preoblekli v vsakdanjo, vendar pa snažno obleko. Vsi nas ponižno pozdravijo, starec pa vsakega posebej predstavi in pové, kaj mu je po rodu in kakšno delo opravlja v zadrugi. Potlej se pojavi domačica z ženami in dekleti. Mlajše nas poljubijo na roko, starejše pa nas povprašajo o naših svojcih, pa o sorodnikih, ki jih imajo po naših vaseh. Kmalu se vse to pomakne v spodnji del slavnostne sobe. Ondi so se postavili vsi po vrsti: snažno oblečeni, krepki, zdravi; zro nas tako prijazno, kakor da bi bili ujec ali brat najstarejše sinahe v zadrugi. Razpoloženje je mirno in vedro. Kakor da si na kakem praznovanju — a prišel si v hišo nena doma, nepovabljen in nenapovedan.

Domačinova vnukinja, dekle, ki je skoraj že godno za možitev, nam še enkrat postreže s kavo. Pozna se ji, da je dedova ljubljena in razumen otrok. Ded ji pogosto kaj namigne, hoteč, da bi spregovorila kako besedo z nami. Dekle vse srečno odgovarja. Govori zvočno, nekam pojoče in poudarja posamezne zloge. To lahko zmerom opaziš pri ženskah naših gorcev, ki zvesto varujejo barvo svojega narečja kakor vse druge svetinje običajev in starih izročil. Druga snaha, soproga prvega domačinovega vnuka, sramežljivo streže za domačinovim hrbtom. V roki drži razžarjen ogelj, nataknen na majhne klešče in prijazno ponuja gostom in domačim, da si prižgo svaščice.

V prijetnem kramljanju smo jedva opazili, kdaj je drugi domačinov sin postavil na sovro posodo na tri oke.⁶ Domačica je brž za njim prinesla sklede s sirom, kajmakom⁷ in strdjo. Najstarejši sin je snel čepico, natočil majhen kozarček žganja, se poklonil in ga ponižno ponudil očetu. Le-ta je snel z glave fes, vstal in vzel kozarček v roko. Držeč ga na dlani desnice in z levičo na prsih, se je poklonil in mi ga ponudil z izvežbano krettnjo, izražajočo spoštovanje in zadovoljstvo srečnega domačina:

— Sprejmi, prosim, po redu in običaju!

— Bog daj srečo! — sem odvrnil, ne da bi bil sprejel kozarec.

Z enako krettnjo in z enakimi besedami je obšel domačin vse goste, ki so se mu zahvalili na moj način, dokler ni dejal zadnji med nami:

— Bog daj srečo! Bog in domačin!

Nato je starec ponudil žganje najstarejšemu sinu. Ne da bi črhnil besedo, je sin položil desnico na prsi in se poklonil. Tedaj je vzravnal hrbet in s kozarčkom v roki obšel celo skupino v znak, da nudi tudi onim, ki jih dotlej ni vabil. Vsi prisotni so se mu poklonili in šepetaje odvrnili:

— Bog daj srečo!

— Eh, daj vam Bog srečo in blagoslov! — je izpregovoril domačin s povzdignjenim glasom, kakor da bi držal kelih na oltarskih vratih. — Vsem se klanjam in prosim odpuščanja... Prekrižajmo se in se spomnimo Boga... Prva čaša — da bi nam bila sreča obilna!... Srečen večer in srečni bodite, naši gostje! Da ste se potrudili pod to zakajeno streho, da bi nas razveselili — naj vam Bog povrne z obilno mero radosti in veselja. Karkoli ga poprosite, vse naj vam da. Nam na nocojšnjem zboru in slehernemu bratu Srbu: doma, na poti, v hlevu in na polju, v tujini in v daljavi, v nevolji in v veselju!... Dal nam Bog, da bi se radovali s srečnimi in se oteli izpod sovragove oblasti, iz kreppljev njegove proklete vere. Podeli nam Bog, obilo miru in ljubezni, radosti in kreposti in vsega dobrega — nam slabim in grešnikom! Pozdravljen, ki sediš na častnem mestu in v srečo ti bodi ta čast! Pozdravljen in Bog ti pomozil!

Nismo mogli pripraviti starega Komatovića, da bi se vsedel. Trikrat po vrsti je šel mimo nas s kozarčkom žganja. Nato ga je dal sinu, da je nadaljeval, sam pa nas je jel na vso moč gostiti in nam streči. Zdaj se je resno pogovarjal, zdaj zval reduše,⁸ da prineso nove hrane, potem je veleva sinom, da natočé pijače in zopet je govoril nam, češ, vzemite in gostite se! In vsi, kar jih je v hiši, so skrbeli veselo, kako bi bolj ustregli domačinovim ukazom in nas pogostili obilno in bogafo. In vse je šlo po nekem v naprej določenem redu in vse bolj se je zdelo, kakor da nismo pravi popotniki. Videlo se nam je, da se vrši okoli nas nekak misterij. Tovariši so se počutili kakor v sedmih nebesih, ali meni je bilo kot bi sedel na trnju:

⁶ Oka, prvotno naziv za turški fuert.

⁷ Sir iz smetane.

⁸ Žene, ki so v zadrugi na vrsti, da opravljajo različna hišna opravila.

venomer sem pazil, da ničesar ne prezrem in da s kako neprevidnostjo ne zmedem te divne, starodavne liturgije naših gorcev.

Ves večer je potekel tako, da sem si zares oddahnil, ko smo vstali izza sovre in se vzleknili na mehke odeje. Domačinova vnučinja mi je prinesla čibuk in vrelo kavo, sin pa je postregel s svalčicami. Zdaj je družina posedla k večerji. Reduša je prinašala jedačo za jedačo, ki so jo sprejemali brez besed, skoraj neslišno, kot obhajilo v cerkvi. Zdelo se mi je, da niso jedli, marveč molili. Domačica je razdelila snaham kozarce. Jemale so jih po vrsti in nazdravljale s križem in pogledom, skrivajoč se pred nami, da ne bi videli, kako pijejo. Dečki so bili že svobodnejši: nič niso govorili, ali kozarce so nagibali očitno in pili brez sramu.

Potlej so dali domačino gosli. Rekel je, da ne more več peti, vendar pa jih je bil vzal v roke. Naslonil je spodnji del na prekrizani kolena in potegnili z lokom po strunah. In ie zapel z glasom, ki je grmel in bučal. Kljubovalno je omenil carja in cesarja, z nežno ljubeznijo pa one, ki se ie od njih nadejal, proseč Boga, da bi jim bil vedno na pomoč. Tedaj se mu je izvila iz ust in strun prekrasna rapsodija v tako čistem jeziku, da o takem nisem nikoli ne čul ne čital:

.... Cesar je priredil velike dirke na Dunaju. To je latinska⁹ zvižaja. Rad bi namreč spoznal, kakšni junaki in konji

⁹ Latinci so v očeh južnih Srbov vsi, ki niso Balkanci.

so tamkaj ob Sinjem morju. Cesarjevu vabilu se je odzval tudi Soko Radojica. Odšel je z doma brez vednosti očeta Mijata Arambaše. V gorah in tretji jasi mu je nenadoma poskočil konj. Pod jelo je hajduk v temni medvedji koži zakrvavljenih oči pil vino iz meha. Spopad. Slednič je razoroženega in prestrašenega Radojico privedlo k zavesti vino, ki ga je hlastno pil iz mehu na hajdukovih kolenih. Kakor da se ni nič zgodilo, ga vpraša hajduk, kdo je in kam je namenjen. Mijat ga je rešil nekoč pred Turki; zdaj pojde tudi on na Dunaj, ker so Latinci stari, prebrisani sleparji. Prideta na Dunaj. Siloma odpreta zaradi prireditve zaprte krčme in po sili se vpišeta med dirkače. Razpeti motvoz se preseka — zdrijali so junaki, razdeljeni po deželah in po konjih. Sprejadi brzé Madžari in Nemci, Tatarji in Turki in vseh sedeminsedemdeset ver s tolikšnim številom raznovrstnih konjev. Nekaj časa Radojica dobro dirja, ali kmalu ga prehití skupina za skupino. Tedaj pogleda hajduk, ki je dotlej bežal za Radojico, svoje opanke. Prereže z nožem konjevo podprogo, skoči na sedlo, vzame Radojico kakor pero pod pazduho in glej prvi je bil na cilju! ...

— Deda, ali je to res?« ie vzkliknil mali Staniša, ki je na skrivaj prišel tik do preproke.

Ali je res? Kajpada, res ie — sem ponavljal drugega dne, ko sem dirjal navzdol ob obali Ibra. Bil sem poln ponosa in vere, čeprav sem povsod na poti srečaval močne in nadute namestnike in podrepnike Alija Drage.

Bratko Krett:

Saljapinovi spomini.

Fjodor Saljapin, bivši bosjak kakor Maksim Gorki in poznejši slavni basist carskih opernih teatrov, ki sedaj roma po vsem svetu, je izdal v Leningradu spomine iz svoje mladosti. (F. Saljapin: Stranicy iz moej žizni. Rabočee izdatel'stvo »Priboj«, Leningrad.)

Kakor Maksim Gorki, ki je nedavno izdal tretji svoj avtobiografičen roman »Popotnik v jutro«, nas uvaja Saljapin v najnižje kroge ruskega ljudstva, med katerim je preživel svojo bedno mladost. Beseda, s katero pripoveduje, je preprosta, navadna, odkritosrčna in

ravno zaradi tega tako čudežno lepa. Človek bi mislil, da jo je pisal kak pisatelj-umetnik, ki si je v teku svojega literarnega delovanja priboril svoj umetniški jezik, s katerim samo on lahko pripoveduje. Saljapin ne išče posebnih primer, metafor in figur, ki smo jih tako vajeni po delih romantike. Govori kakor popotnik iz ceste, ki je veliko videl, mnogo izkusil, a kljub temu ljubi življenje in gre dalje. On govori iz srca ...

Rojen 1873, l. v Kazanu kot sin pisarja, ki je včasih po cele tedne delal kot

težak za svojo rodbino, včasih pa zapil ves mesečni zaslužek v nekaj dneh, da je nato stradala cela družina. Tudi oče. Skesan se je znova vrzel na službo. In tako dalje. Tako so živeli.

Fjodora je neki gimnazijec, ki je stanoval v bližini, naučil pisati. Vendar so bile njegove misli bolj pri klavirju, na katerem je igrala mlada gospodična. Nebeška se mu je zdela njena muzika

Fjodor Saljapin.

in je sanjari o svojem klavirju. Seve za sanje ni bilo v bedepolni hiši preveč časa. Oče ga je dal v šolo, da bi se naučil osnovnih stvari, ki bi ga potem usposobile za kako pisarniško službo.

Nič kaj rad se ni učil, ker si je vse z lahkoto zapomnil. Zanašal se je na pošepetavanje, pri katerem se je zelo odlikovala njegova sosedka. Po nekem precej težkem izpraševanju, pri katerem ga je zopet rešila ona, jo je v odmoru iz hvaležnosti začel poljubljeni. Dekle se sicer ni branilo, toda opozorilo ga je, da je ne sme poljubljeni pred sošolci ali v razredu. Lahko se zgodi, da ju zaloti učiteljica. Fjodor, ki do takrat tega ni vedel, se ni mogel načuditi «dvojni moralni». Vendar so se mu pozneje zdeli poljubi v skritem kotu slajši. Seveda so ju zalotili in Fjodor je zletel iz šole.

Nemarno negodo da oče h čevljarju. Med tem že hođi pet v cerkev. Zboli. Zamenja čevljarja, kjer ga je kmalu sama kost in koža. Veliko so delali, malo spali in jedli. Takrat prvič vidi pajaca Jaško Mamonova, bivšega čevljarja. Vzljubi igro njegovo in si poželi tako srečnega življenja, kakor se mu je zdelo Mamonovo. Ker pri obrti ni mogel strpeti, prepisuje akte. Ulica ga potegne, oče ga kolne, da ga zopet v obrt, a ga mojster kmalu požene...

Nato zopet v pisarno k aktom. In v tistih dneh zagleda prvo dramsko predstavo, nato opero. Ves denar, ki ga prisluži, izda za poset gledališču. Opera se mu vtisne v mlado dušo, ki prej ni videla ničesar drugega kakor vlažne, smrdeče predmestne ulice, dolgočasne uradnike, pijance, nesrečneže itd. Vprašuje se, kje, v kateri Indiji Koromandiji je življenje tako, da se ljudje pevajoč pogovarjajo. Strašno mu ugaja in na poti domov tako-le sanjari, kako bi bilo lepo, če bi se povsod ljudje pogovarjali pevajoč. Na primer: Mojster bi zapel: «Fedjka, dreto!» Jaz pa: «Izvo-li-te, Ni-ko-laj Jeftropič!» Ta v basu, drug v tenorju... Tako je sanjari, da je doma hotel življenje zrevolucionirati. Ko mu je oče dejal: «Fedjka, kvas!» mu je odpel v diskontu: «Takoј pri-ne-sem!» «Zakaj pa cviliš?» sprašuje oče. Fedjka mu odgovarja na isti način. In oče se obrne k materi: «Glej, kaj je napravil teater iz njega!» Mati ga je namreč precej zagovarjala, oče pa ji je tako hotel očitati, češ, glej, zmešalo se mu je!...

Gledališče postane njegovemu življenju nujno potrebna hrana. Postane štatist, izgubi zopet službo, in oče ga pošlje na obrt v Arsk, kjer ni bilo teatra, stalnega zvodnika njegovega sina. Fjodor se vrne, malo v pisarno, poje po svatbah, zbog treme ponesrečeno nastopi v opereti kot pevec enega samega stavka, se s starimi rapirji dvobojuje radi gimnazistke Olge, v 15 letu izgubi svoj glas, motira in se preseli z vso družino v Astrahan. Med potjo Volga, sinja reka, v Astrahanu hud glad cele družine. Fjodor v gladu sanjari in brezplačno vstopi v operni zbor. Poje bariton. Oče mu raztrga partituro, zabrani v opero in Fedjka pobegne. Hoče v Nižji-Novgorod.

Vozi se z veselimi mornarji. Obišče mesta Saratov, Samarov, Kazan, svoje rodno mesto, kjer kot 19 leten vstopi v zbor igralca Semjonova-Samarskega. Prva plača: 15 rubljev. Gostujejo v

Alfi, kjer mora basist Šaljapin nadomestiti enega izmed prvih igralcev. Strašno tremo ima. Eno uro pred predstavo hoče pobegniti. Ko se odstre zastor, ne sliši ničesar, trdno prikovan sedi na določenem stolu. Ko pride vrsta nani, povsem avtomatično poje, stoji pred šepetalcem, gleda naravnost v avditorij na mesto, da bi pel proti zboru, ki ga spremlja in mu odgovarja. Ko konča, podzavestno sliši aplavz publike, stoji kakor prikovan, dokler ne zasliši dirigenta, ki mu ves razjarjen kriči: «Pokloni se, hudič, pokloni!» In Šaljapin se klanja na vse strani in se ritensko vrača k svojemu stolu. Hoče sestri, pade in njegove dolgokrake noge zvihrajo po zraku. Publika se smeje. Šaljapin pa se ozira po stolu, ki ga je med petjem nekdo izmed zboristov prestavil na drugo mesto. Brez hudega namena.

Po tem uspehu potuje okrog kot član raznih gledaliških družb. Igra tudi v drami. Ker pri neki predstavi ni bilo krepa za brado, si odreže šop las, jih preda soigralcu, da si napravi nato brado iz njegovih las. Tako zelo je ljubil gledališko umetnost. Vse bi dal zanjo. Pride končno v Tiflis in se uči pri bivšem opernem igralcu Usatovu petja in lepega vedenja. Takrat poje že z uspehom - Mefista v »Favstu«. Razstane se z bivšo zboristko Marijo Šulc, s katero je živel precej časa, dokler mu ne zmanjka potrpljenja. Zakaj dekle je bila strašna pijandura... V Tiflisu se njegov materijalen položaj izboljša slava se mu večja. Zahrepeni jo Moskvi. Pride v Petrograd, poje z velikim uspehom v Panajevskem in Marijskem teatru. Zavzame mesto, ki ga je inel prejšloviti basist Meljnikov in si da v otroškem veselju natisniti vizitke s pridevkom: Artist imperatorskih teatrov.

Nato se vdinja gledališki družbi, ki jo finansira bogati kupec Mamontov. Nastopijo v Nižjem Novgorodu in Šaljapin z uspehom razširi svoj repertoar. Vrže se ves na Musorgskijeve opere in Rimsko-Korzakova. Musorgskega spravi s svojim petjem v rusko opero, ki je do takrat zapostavljala, skoraj prezirala domače opere in dokaže njeno veliko vrednost po svojih interpretacijah. Igra Ivana Groznega, Godunova itd. Pri premišljevanju operne umetnosti pride do sledečega zaključka:

«Čim večkrat sem igral Godunova, Ivana Groznega itd., tem bolj sem bil prepričan, da artist v operi ne sme samo peti, ampak igrati svojo vlogo ka-

kor jo igrajo v drami. V operi je treba peti kakor govoriti.»

Temu načelu je Šaljapin še danes zvest. On je res operni igralec.»

V Nižjem Novgorodu se spozna z družbo italijanskega baleta. Po eni izmed predstav gre z dvema plesalkama na gostilniško verando. Bila je krasna noč. Ena izmed plesalk mu je zelo ugajala. Rad bi ji povedal, da bi bilo v tako lepi noči greh spati. Toda kako? Niti besedice ni znal italijansko razen allegro, andante, religioso, moderato. Te se niso dale uporabiti, zato je začel na sledeči način:

«Faust, Margarita — razumete? Bim-bom-bom. Cerkev — chiesa. Kristus non Margarita. Kristus non Margarita.»

Dami sta se smejali, pomislili in ona, ki ga je očarala, je dejala: «Margarita peccata!»

«Aha, peccata...» se je vzradostil Šaljapin in po dolgem, mukepolnem razlaganju so zložili stavek: La notte e cossi bella, que dormire è peccato. (Noč je tako lepa, da je spati greh.) Z balerino se je kmalu nato poročil.

Iz Nižnjega-Novgoroda, kjer je začel slavno svojo umetniško pot, se l. 1898 preseli v Petrograd, kjer kmalu postane prvi pevec Rusije...

*

S tem letom se končajo njegovi zapiski. Povsem razumljivo, zakaj od tega leta je živel precej sam svoje življenje, boril se je, iskal, z letom 1898 pa stopi njegovo prejšnje osamelost, malo življenje na svetovni oder umetniškega življenja. On ni več sam, ni več tisti neblogljeni čevljarji vajenec, ne nerodno se klanjajoči diletant, iz katerega se norčujejo rutinirani tovariši. Tisoči in tisoči so našli sozvenenje v njem in postal je svetovni meščan...

Že dolgo nisem bral tako lepih in tako lepo pisanih spominov.

Pariz, maj 1927.

Druga poljska republika.

Stoprav pred kratkim so Poljaki odkrili, da republika Poljska ni edina s tem imenom na svetu. Obstoji še ena poljska republika in sicer v zvezi sovjetsko-ruskim držav. Sovjetska vlada je namreč razdelila Rusijo v celo vrsto na videz avtonomnih držav in državic, tako da so se vsakemu, še tako neznanemu narodu ali plemenu izpolnile nje-

gove nacionalne težnje, sicer bolj na videz nego v resnici in pa če jih je imel, seveda. Tako imamo v Rusiji tatarsko, čerkesko, nemško republiko itd. Enakega značaja kot nemška republika je tudi poljska: sestoji iz naseljencev poljske narodnosti. Po listu »Le Messenger polonaise« posnemamo nekoliko podatkov o tej kuriozni »drugi Poljski«: »Poljska republika«, imenovana tudi »predel Marchlewskega«, leži v južni Ukrajini. Šteje 50 občin na površini 620 kvadratnih kilometrov. V 108 vaseh biva 16.861 prebivalcev. Od teh približno 77 odstotkov Poljakov. Šol je 29, med njimi 27 poljskih z 2439 učenci in 45 učitelji. Za ustanovitev te poljske edinice v veliki ruski Uniji sta si

pridobila posebnih zaslug bivši poljski poslanec Dombal, ki je sedaj v sovjetski službi in gospa Dzierzynska, vdova po proslulem glavarju »Čeke«. V marcu t. l. se je vršil kongres občinskih sovjetov te pokrajine, na katerem je govoril Dombal. »Predel Marchlewskega« je dokaj nesrečna pokrajina sicer rodovitne Ukrajine. Ima mnogo gozdov in peščenih zemljišč, polja so malo rodovitna in tudi močvirja je veliko. Prebivalstvo je revno in zaostalo tako v kulturnem kakor v gospodarskem oziru. Večino imajo mali posestniki, delavci brez zemlje in rudarji, ki jim domači kraji ne nudijo dovolj hrane in si morajo iskati dela v bogatejših pokrajinah.

Človek — zmagovalec v zračnem oceanu.

Velik uspeh dveh jugoslovenskih letalcev, ki sta preletela ogromno pot Pariz — Beograd — Bombay in nazaj ter senzacionalen polet dveh francoskih letalcev čez Atlantik — podrobnosti pozna vsak čitatelj iz dnevne izdaje »Jutra« — vzbujajo tudi pri nas živahno zanimanje za zrakoplovstvo. Prinašamo dva sestavka, ki naj seznanita čitatelja, ki se ni podrobneje bavil s tehniko zračne plovbe, s čudežnimi in velikimi »ladjanji«, ki nosijo človeka po zračnem oceanu.

Uredništvo.

O razvoju zrakoplovov in aeroplanov.

Eno najmodernejših prevoznih sredstev, osebnih in tovornih, so dandanes aeroplani, v manjši meri zrakoplovi. V Franciji, Nemčiji in drugih večjih državah je omrežje rednega zračnega prometa že zelo razširjeno, upeljavajo pa se tudi vedno nove mednarodne proge, n. pr. London — Carigrad, Pariz — Ljeningrad, Dunaj — Trst in še mnogo krajših. Vzrok temu, da je zrakoplovstvo sedaj že tako razvito, je v prvi vrsti svetovna vojna. Ko so se na koncu vojne začeli narodi opirati predvsem na tehnične pripomočke, ki so jih inženjerji vedno izboljševali in izpopolnjevali, je tudi zračno letalo postajalo s pomočjo novih tehničnih

pridobitev, priprav in izkušenj, vedno stabilnejše in varnejše ter je tako doseglo današnjo stopnjo. Če zasledujemo razvoj zrakoplovstva, spoznamo, da je potekla od prvih praktičnih poizkusov, da se človek dvigne v zrak, pa do danes, razmeroma kratka doba — komaj 300 let.

18 stoletij teorije.

Seveda naletimo prve poizkuse že v starem veku, vendar pa zgolj na teoretični podlagi, medtem ko njih praktična izvršitev ni mogoča. Pač pa je dal smernico zrakoplovstvu slavni matematik *Arhimed iz Sirakuze*, ki je živel v tretjem stoletju pred Kristusom. Ta je odkril zakon, ki pravi, da telo, potopljeno v tekočino, izgubi toliko na svoji teži, kolikor tehta od njega izpodrinjena tekočina. Če torej sestavimo telo, katerega teža bo manjša od teže zraka iste prostornine, se bo to telo dvignilo v zrak. Na tem zakonu temelje tudi zrakoplovi, medtem ko je princip aeroplanov povsem drugačen.

Toda od *Arhimeda* je potekla dolga doba in šele 18 stoletij pozneje so se našli med človeštvom nekateri, ki so delali praktične poizkuse. Prva sta bila jezuitski pater *Lana* in portugalski fizik *Don Gusman*, toda njuno prizadevanje, dvigniti v zrak pločevinaste, popolnoma izpraznjene krogle in papirnate balone, napolnjene s segretim zrakom, je ostalo brezuspešno. Šele l. 1782, beležimo prvi posrečeni poizkus. Brata *Montgolfier* sta sestavila

velik papirnat balon neznatne teže ter ga napolnila z dimom. In res se je dvignil balon 600 m visoko nad zemljo in padel čez 20 minut zopet na tla.

Prvi človekov polet v zrak.

Led je bil torej prebit, pot odprta. Takoj nato je zbralo mesto Pariz 10.000 frankov za obnovitev poizkusa. Delo je prevzel fizik Charles, ki pa je že napolnil balon z vodikom. Balon je dosegel višino 1000 m ter se vzdržal 3 četrtine ure v zraku. Tudi brata Montgolfier sta vedno bolj napredovala. Zgradila sta nov balon, pritrdila veliko košaro nanj ter v to posadila ovco, petelina in gos. Ta pišna družba se je dvignila 1500 m visoko v zrak ter se po osmih minutah nepoškodovana vrnila zopet na zemljo.

Sledilo je mnogo novih poizkusov in že se je porodilo vprašanje, kdo izmed ljudi se bo prvi dvignil v zrak. Francoski kralj Ludovik XIV. je ponudil v ta namen dva na smrt obsojena zločinca za slučaj, da bi se poizkus ponesrečil. Toda naravoslovec *Pilat de Rosier* je protestiral, da bi bila dva zločinca prva, ki bi se dvignila v zrak. Zato se je ponudil sam in res se je dvignil v velikem balonu najprej 20, kmalu nato pa skoro 1000 m visoko. Ta, za človeštvo tako važen dogodek se je izvršil l. 1783.

Razvoj zrakoplovov.

Kmalu nato so dosegli višino 3000 m, katero so že natančno izmerili z barometrom. L. 1785. pa sta Anglež *Blau-chard* in Američan *Jefferys* preletela kanal *La Manche* med *Francijo* in *Anglijo*. Tako je bilo rešeno prvo vprašanje. Človek se je lahko dvignil v zrak. Pojavilo pa se je takoj za tem drugo — kako izrabiti to v praktične namene, kako spraviti balon v gibanje in mu poljubno uravnjavati smer?

In res je poteklo celih 70 let, predno so izpeljali idejo Američana *Hopkinsona* — vrtiljak. Francoski inženjer *Giffard* je prvi namestil v gondolo dvolopatast vrtiljak, ki ga je gonil majhen parni stroj. Dvignil se je v Parizu l. 1852. in posrečilo se mu je voditi zrakoplov pravokotno v smer vetra. Tedaj je pričela rasti tudi hitrost. 1872. leta so dosegli hitrost 9 km na uro, l. 1883. 10 km na uro, kmalu nato že 36 km na uro in nato l. 1897. z bencin-motorjem 38 km na uro, dokler ni dosegel leta 1911. grof *Zeppelin* 57

km na uro. To je bil že ogromen uspeh — zračna ladja je bila izpopolnjena, nastopila je njena kariera na zemlji.

Prvi so praktično uporabili zrakoplove v nemško-francoski vojni *Franciji*, v svetovni vojni pa so prišli splošno v rabo. Posebno dobro so se obnesli nemški zrakoplovi tipa *Zeppelin* pri obleganju Pariza, medtem ko so jih pri zadnjem napadu na London večina sestrelili. druge pa je zanesel vihar na Franco ko, kjer so posadko ujeli. Vojsna kariera za zrakoplove se je nehala, ko so pripeljali Američani v Evropo topove, katerih izstrelki so dosegali višino 2000 do 3000 m in ki so jim nudili zrakoplovi dokaj ugodno tarčo.

Tedaj so pričeli uporabljati zrakoplove v druge namene, predvsem za raziskavanje višjih zračnih plasti. V ta namen so zgradili posebne balone, na katerih se ni dvignil človek, pač pa posebni merilni aparati za temperaturo, klimatične razmere in višino. Najvišjo točko je dosegel tak balon v Ameriki, in sicer 30.000 m. Človek pa se je dvignil najvišje z zrakoplovom okrog 11.000 metrov, kjer vlada temperatura — 48 stopinj Celzija. Tretji rekord je dosegel zrakoplov na daljino, in sicer *ZR III.*, ko je preletel razdaljo od *Bodenskega jezera* čez ocean do ameriške obale brez pristanka.

Od balona k ptičjim perotim.

Zrakoplovi so torej prvi pripomoček, s katerim se je človek lahko dvignil v zrak. Nekoliko pozneje so prišli na vrsto aeroplani, ki pa so kmalu v praktični uporabi prekosili zrakoplove.

Prvo, toda ne zanesljivo poročilo, da se je hotel človek dvigniti v zrak kakor ptica, je grška pravljica o *Dedalu* in *Ikaru*, ki sta si sestavila iz perja peroti, da bi lahko ušla čez morje iz ujetništva v domovino. Prva zanesljiva in verodostojna poročila pa izhajajo iz let 875 in 1178 o dveh drznežih, ki sta z velikimi perotni skočila iz višine v prepad, a se pri tem ubila. Isti slučaj se je pripetil tudi v 17. stoletju. Z problemi letanja se je bavil tudi slavni florentinski slikar *Leonardo da Vinci*.

Podlago današnji aeronavtiki pa sta dala brata *Wright* iz severne Amerike. Že kot otroka, ko sta se igrala z velikimi papirnatimi zmaji, sta preizkušala, na katerem principu temelje in katera

oblika je najboljša. To jima je dalo v poznejših letih povod za nadaljnje poizkuse. Sestavljala sta vedno večje zmake, ki so imeli že dvojna krila ter obliko današnjih aeroplanov, ter obešala nanje uteži, sprva 10 kg, nato 25, 30 in 50 kg, dokler se ni eden izmed njiju sam obesil na ogrodje. Zmaj ga je držal 26 sekund v zraku in preletel z njim pot 622 m. Spustil se je namreč z visokega griča proti vetru, radi česar je bil polet olajšan.

Temu prvemu koraku je sledil drugi, zmaji so rastle in končno je iz njih nastal majhen aeroplan, na katerega sta pritrdila bencinmotor. 17. decembra 1903 sta napravila s tem novim letalom prvi poizkus ter v 12 sek. preletela 250 metrov. Vzpodbujena po tem uspehu sta izpopolnjevala svoj aparat ter se leta 1908 vzdržala 7 minut 29 sekund v zraku. Kmalu nato je odšel starejši Wilbur v Evropo in tam letel z nekim potnikom 1 uro 9 minut 45 sekund po zraku. — Vzporedno s časom pa je rastla tudi višina in leta 1909 je dosegel mlajši Orville višino 500 m.

Seveda so bili v tistem času zrakoplovi že na veliko višji stopnji in aeroplani so bojevali proti njim težak konkurenčni boj. Vendar pa se je našlo veliko njihovih pristašev, največ na Francoskem, med katerimi so posebno znameniti Bleriot, Dumont, Voisin, Delagrange in dr. Leta 1910 pa sta razpisala italijanski in francoski aeroklub nagrado 100.000 fr. za onega, ki poleti pot iz Briga čez prelaz Simplon v Milan. Javilo se je 45 letalcev, med katerimi je bil edini, ki se ni skesal, Geo Chaves. Ta je pri prvem poletu že dosegel višino prelaza, a se je vrnil bled in tresoč se, rekoč: »Zmagalec dobi smrt za plačilo!« Kmalu nato pa se je dvignil drugič. 23. septembra se mu je posrečilo v višini 2200 m preleteti prelaz, a ko se je že spuščal na zemljo, je zašel v zračni vrtinec, ki ga je tresčil na tla. Letalo se je razbilo, drzni letalec pa si je pri padcu zlomil obe nogi. Štiri dni pozneje je za posledicami umrl in tako se je njegovo prorokovanje uresničilo.

Sledilo je še par drugih smrtnih slučajev, toda aeronavtika je napredovala. Prišla je svetovna vojna, zrakoplovi so se izkazali kmalu za boj nesposobni in nadomestili so jih aeroplani. Kakor že omenjeno, so se ti vedno izpopolnjevali kajti gradilo se jih je vsak dan ogrom-

ne množine, ker so se kot oblegovalno in opazovalno sredstvo izborna obnesli.

Iz vsega tega lahko posnemamo, v kako kratki dobi se je razvilo zrakoplovstvo do današnje dobe. *Aeroplani so potrebovali zato komaj 30 let, zrakoplovi 300.* In na podlagi tega lahko trdimo, da se bodo le-ti v nekaj letih izpopolnili še do poslednje možnosti ter tako kot najhitrejši, najudobnejši in najcenejši dobili prvenstvo med prevoznimi sredstvi. *Med tem ko bosta ostala vlak in avto za promet na kratke proge, si bo velike razdalje osvojil aeroplan.* In ko bodo ostali parniki v prekoceanskem prometu le za prevajanje velikih tovorov, bodo za osebni in poštni promet rabili aeroplani, kakor hitro bodo odstranjene zapreke — vremenske neprilike, od katerih je sedaj na dolgih progah brez prestanka letalo še zelo odvisno.

S. T.:

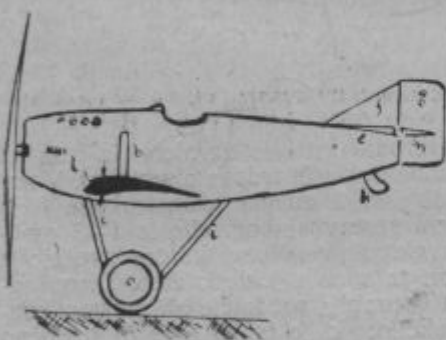
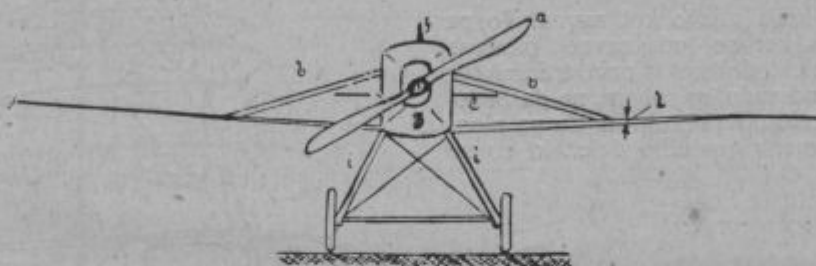
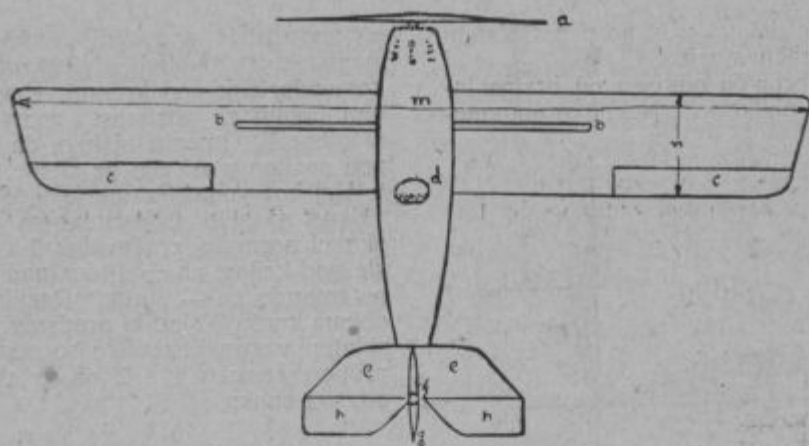
Kaj je in kakšno je letalo.

Dasi je letalo (pravijo mu tudi aeroplan ali avion) drugod splošno v rabi, je pri nas domala neznano. Avion je videl pač vsakdo, a le v zraku. Redko pa je imel priliko, da bi si ga ogledal od blizu. Temu se ni čuditi, saj nas je po končani vojni zapustilo zadnje letalo, od tedaj pa gre svetovni zračni promet dobesečno preko nas. V veliki meri je kriva naša nevednost in nepoznanje letala in letalstva. Če bodo naslednje vrstice nepoučenemu čitatelju razjasnile bistvo tega modernega občila, bo njihov namen dosežen.

Splošno je znano, da sestoji aeroplan 1. iz motorja, 2. iz letala kot takega. Z motorjem se ne bomo pečali, ker je v bistvu navaden avtomobilski stroj. Omenjeno pa bodi, da že hodi čisto svoja pota. Sploh bodoči razvoj aeronavtike (zrakoplovbe) zavisí od napredka pogonskega stroja.

Letalo samo razčlenimo v krila, trup, vodila in stojalo; vsakemu teh delov je namenjena neka funkcija. (Glej sliko 1.)

Če nekoliko nagrnjeno ploskev naglo vlečemo skozi zrak, se ji le-tá upira, in sicer tem močneje, čim hitreje je gibanje. Ta reakcija ali »upor« vpliva dvojako na ploskev: večji del se porabi za to, da ploščo dviga (jo nosi), z manjšim delom pa jo ovira pri pomikanju naprej. (Primerjaj »zmaja«, s katerim se igrajo otroci.) Navpično, dvigajočo sestavno silo znanega upora imenujemo vzgon (V).

- a = vijak
- b = drog, ki podpira krilo
- c = krilca
- d = sedišče pilota
- e = višinska dušilka
- f = smerna dušilka
- g = smerno krmilo
- h = višinsko krmilo
- i = stojalo
- k = ostroga
- l = višina krila
- m = razpetost krila
- n = globina krila

Slika 1

vodoravno, ovirajočo, pa čelni (kvarni) »upor« ali kratko: upor (U). Rezultanta obeh sil (R) je vedno približno navpična na ploskev. (Glej sliko 2.)

Vzgon in upor zavisita predvsem od nagiba plošče k smeri gibanja, ali — kakor pravimo — od vpadnega kota (a),

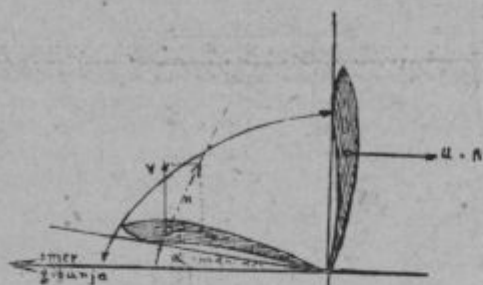
obenem pa tudi od oblike ploskve. Z naraščanjem vpadnega kota naraščata vzgon in upor, vendar le do približno 30° . Preko te meje vzgon naglo pojema. Če ploskev postavimo navpično na smer gibanja ($a = 90^\circ$), vzgon popolnoma izgine. To se pravi, ploskev se gibanju le še upira, ne more pa več »nositi«. V praksi znaša vpadni kot $2-6^\circ$.

Kvarni čelni upor občutno zmanjšamo, če vse dele letala oblikujemo vretenasto, podobno kakor je oblikovano ribje telo; torej spredaj bolj topo, proti ozadju pa postopoma vedno tanjšje, tako da je skrajni konec ostra konica ali pa oster rob. Posamezne dele tudi dobro ogladimo.

S poizkusi so dognali, da ob vretenastem telesu zrak najmirnejše odteka in ne tvori skoraj nobenih kvarnih vrtincev, ki so zelo izraziti za telesi valjastega prereza, katera se upirajo zraku osemkrat močneje od vretenastih. Tudi vzbokline na krilih in trupu letala upor izdatno povečajo. Če pomislimo, da čelni upor narašča v kvadratnem razmerju z brzino, da se torej *počtvori*, če se hitrost podvoji, tedaj bomo razumeli, da lahko za prst debele sponje že občutno omejeje brzino aparata. Tehnika si prizadeva graditi avione čim »čistejših linij«.

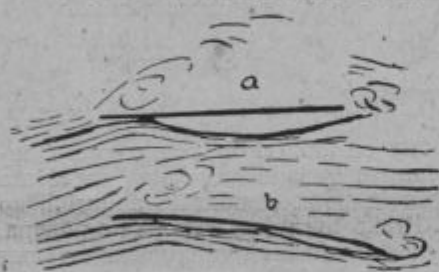
Izogiba se delov, ki bi po nepotrebem ležali v zračni struji.

Tudi vzgon je odvisen od brzine letala in od oblike kril. Nekoliko upognje-

Slika 2

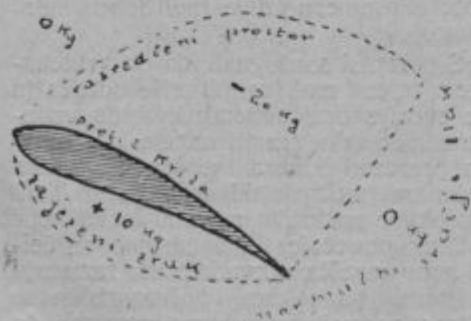
na krila bolje vozijo kot ravna. To pa radi tega, ker se od ravne ploskve zračni delci odbijajo v prvi tretjini ter odbeže pod zadnjim robom, ne da bi izkoristili celo površino krila. Če pa ploskev vpognemo, naletijo delci, ki so se

a — zračna struja ob ravni ploskvi
b — " " " " ukrivljeni ploskvi

Slika 3

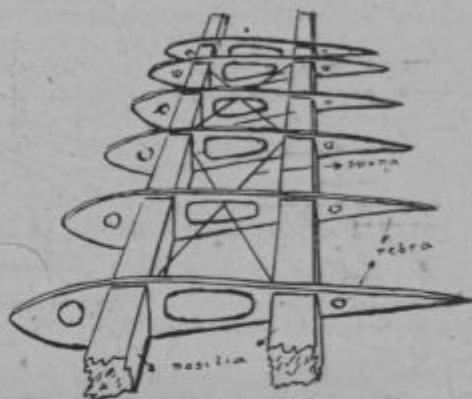
odbili v prvi tretjini, ponovno ob površino in oddajo svojo energijo. (Slika 3.) Nosilnost krila se poveča tudi s tem, da se nad njim stvari občiren prostor razredčenega zraka, ki krilo nekako »sesa« v višino.

Slika 4

Stopnja razredčenja je odvisna od pre-
reza (profila) in globine krila; vedno pa

je podpritisak nad krilom še enkrat manjši kot v okolici in dvakrat manjši kot nadpritisak pod krilom. Prvi je potem takem za nosilnost aparata pomembnejši. Omeniti bi bilo, da se zrak pod nosilno ploskvijo ne stisne, temveč le jezi kot voda. Razmerje med pritiski vidimo na sliki 4. Medtem ko vlada v okolici normalni zračni tlak 0 kg, naraste pod krilom na + 10 kg, nad njim se pa zmanjša na - 20 kg. Razlika med obema znaša 30 kg, ki predstavljajo absoluten vzgon. Številke so seveda le primer, relacija 1 : 2 pa je stalna in povsod enaka.

Slika 5

Ogrodje krila je zgrajeno iz lesa ali kovine (jekla in trdega aluminija). V navadi sta 2 načina konstrukcije. Po enem sestavljajo ogrodje iz 1—3 močnih glavnih nosilcev, katere zvežejo z rebri in spno z jekleno žico. Drugi način vporablja predalče ali mostno konstrukcijo, ki je (slika 5 in 6) tehnično boljša, ker z malo materijala doseže veliko trdnost. Ogrodje je prevlečeno z močnim platnom, ali pa obito z 3—4 mm debelim furnirjem. Le-tá je vedno zlepljen iz najmanj 3 plasti. Čisto kovinska letala imajo z aluminijevo ploščevino obita krila. Golo platno je hrupavo in luknjičasto, zato ga poličimo s kakim negorljivim ličilom. Furnir in ploščevino zgladimo (poliramo).

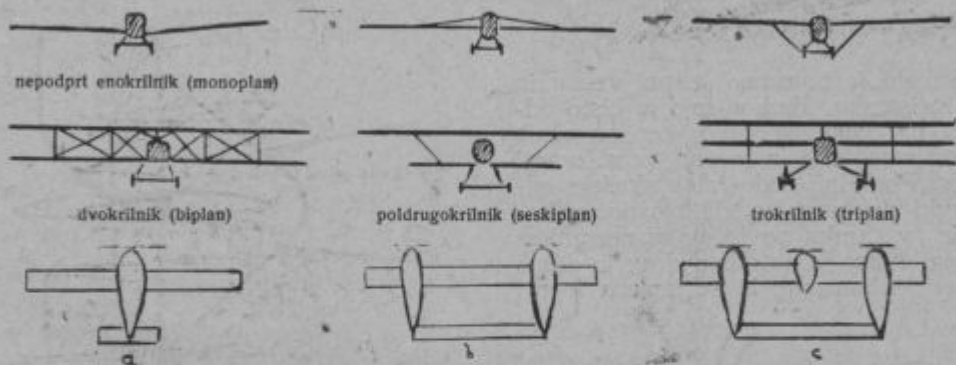
Krila sama niso tako močna, da bi vzdržala ogromne obtežbe; moramo jih podpreti. Pri dvo in več krilnikih je to lahko doseči. Treba je le zvezati gornje in spodnje krilo z čvrstimi naprtnimi drogovi in jih križem speti. Težja je stvar pri enokrilkih. Tukaj si pomagamo tako, da krila opremo ob trup ali ob stojalo z enim ali dvema pa-

roma profiliranih drogov. Moremo jih pa tudi pripeti z vrvmi iz jeklene žice.

Izjema so kovinska letala z debelimi krili, katerih ogrodje je že samo na sebi dovolj čvrsto ter ne rabi nobenih posebnih opor. Takim letalom pravimo «nepodprta». Njih najbolj znani zastopniki so avioni nemške tvrdke Junkers. Debela krila imajo poleg tega še to prednost, da moremo v njihovi notranjosti namestiti motorje in shrambe za gorivo, olje itd.

Trup je zgrajen iz istega materiala in po sličnih načelih kot krila. Večina je obit z furnirjem ali pločevino; le redkokdaj prevlečen s platnom. Dolžina trupa znaša približno $\frac{1}{2}$ razpetine. Okretna športna in vojna letala imajo nekoliko krajše, transportna pa nekoliko daljše trupe. Trup je v vzdolžnem prerezu vretenast, v prečnem pa skoraj pravokoten ali ovalen. Navadno grade letala z enim samim trupom. Poznamo pa tudi številne tipe, ki jih

a) letalo z 1 motorjem in 1 trupom

b) letalo z 2 motorjema in 1 trupom

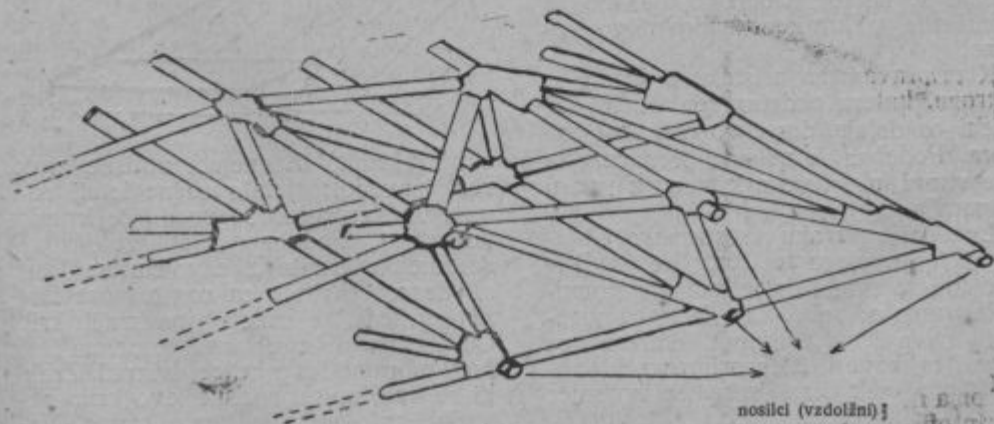
c) letalo s 3 motorji in 2 trupoma

Krila so najznačilnejši del letala in torej važno ločilo med različnimi vrstami. Govorimo o eno, dvo in večkrilnikih. Dvokrilniki imajo včasih spodnje krilo za polovico manjše od zgornjega. Takemu avionu pravimo seskiplan (poldrugokrillnik). Če sta obe nosilni ploskvi enaki, ločimo biplane po številu drogov, ki vežejo obe krili. Isto velja za večkrilnike, na katere v ostalem redko naletimo. So preveč neracionalni, kajti z večjim številom kril se skrajno neugodno veča upor. (Slika 7.)

imajo po dva. Posebne vrste trupi so oni, v katerih se nahajajo samo motorji. Zategadel so jako kratki. (Glej sliko 7.)

V glavnem trupu so nameščeni pogonski stroji, posode za gorivo in olje, potniki, roba ter aparati za plovbo.

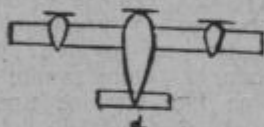
K trupu je pritrjeno stojalo iz profiliranega lesa ali kovinskih cevi. V njem visi en ali več parov koles na pnevmatiko, ki pri vzletu in pristanku nosijo vso težo letala. Silovitega sunka pri doletu na zemljo pa pnevmatika sama ne bi vzdržala; zato je pritrjena os v

nosilci (vzdolžni)

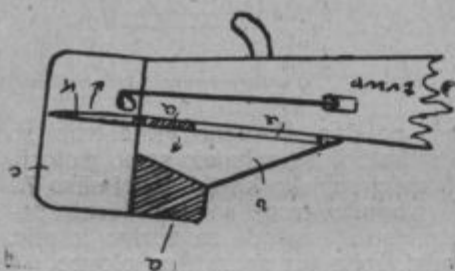
Slika 6

stojalu z močnimi vrvmi iz gumija ali z jeklenimi vzmetmi tako, da se more kolesje v hipu dotika z zemljo prožno izmakniti. Za velika in težka letala tudi to še ne zadošča, temveč jih morajo opremiti s posebnimi «uničevalci sunkov» na olje ali zrak, ki so vdeleni v ceveh stojala.

Slika 7

Stojalo je potrebno le pri vzletu in pri pristanku. Med vožnjo je čisto odveč, da, celo škodljivo, ker povečuje nekoristno težo in močno večja kvarni upor. Poslednji nedostatek skušajo odpraviti na ta način, da stojalo in kolesje v zraku povlečejo v notranjost trupa, zakar je potreben drag in dokaj težak mehanizem, ki se izplača le pri

- a — kompenzacijske ploške
- b — smerna dušilka
- c — smerna krmila
- d — višinska dušilka
- k — višinsko krmilo

Slika 8 a

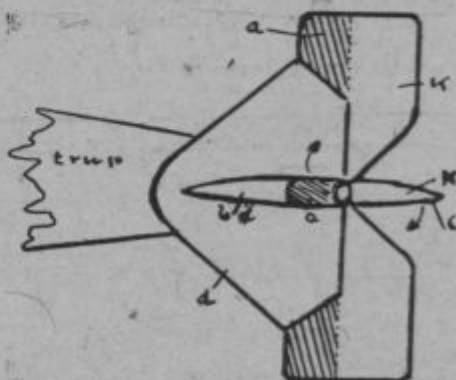
letalih velikanih. Po izkušnjah zadnjih let pa se lahko nadejamo, da bo to vprašanje v kratkem zadovoljivo rešeno.

K pripravam za pristajanje spada še ostroga, katera podpira rep trupa, obenem pa deluje, drseč po tleh, kot zavora. Podobna je polenu, premična na vse strani in pritrjena k trupu z vrvmi iz gumija.

Letalo je v zraku vsestransko gibljivo okrog svojega težišča. Le redkokdaj pa se zgodi, da je letalo v ravnotežju samo od sebe. Zato je treba opremiti avion 1.) s pripravo, katera ga spróti ravnovesi, 2.) s pripravo, ki lahko ž njo vsak čas spremenimo smer leta. (Glej sliko 8a in 8b.)

Ta dva zahtevka zadovoljujejo na repu trupa se nahajajoče ploskve vodilke in sicer nepremične dušilke in premična krmila. Delovanje obeh je popolnoma enako. Razlika med njimi je le v tem, da prve delujejo avtomatično, druge pa more pilot premikati po svoji volji.

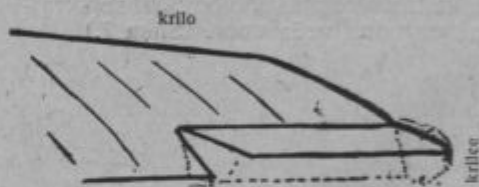
Kakor pero pri strelici, tako tudi dušilke čuvajo smer, ki jo je letalo spočetka zavzelo in zabranjujejo, duše vsako nihanje okrog te smeri. (Glej sliko 9.) Kakor je avtomatična stabilnost letala v enkrat zavzeti legi zaželjena,

- I — smerna vodila
- II — višinska
- III — krilca

Slika 8 b

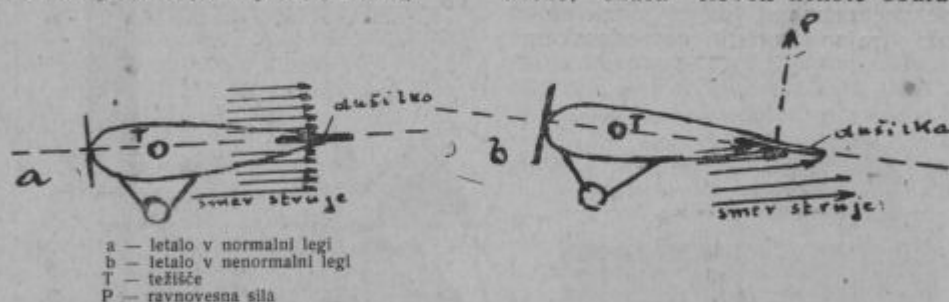
tako pogostoma nastopi potreba, da pilot s svojo voljo poseže vmes, bodisi, da dušilke ne zadoščajo za ravnovesenje (n. pr. v močnem vetru), bodisi, da je treba spremeniti smer poleta. V to služijo krmila, katerih ima letalo troje: za višino, za nagib in za smer. Če vi-

šinsko krmilo dvignemo, potisne zrak rep navzdol: letalo začne leteti navzgor. Nasprotno se zgodi, če krmilo povesimo. Podobno se aparat odzove smernemu krmilu z zavojem na levo ali desno. Krmila za nagib, pravimo jim «krilca», se nahajajo na krajih kril. Če hočemo aparat nagniti n. pr. na levi bok, moramo levo krilce dvigniti. Zrak, ki se vanj upira, potisne levo krilo navzdol, zato se celo letalo nagne. Na-

sprotno se seveda zgodi, če krilce povsimo. Levo in desno krilce sta med seboj v taki zvezi, da se eno dvigne v trenutku, ko se drugo povesi, kar hitrost in izdatnost krmarenja poveča. Omeniti je, da služita krilci obenem tudi kot stabilizatorja v prečni smeri.

Od krmil vodijo jeklene vrvi ali ozke cevi k krmilnemu drogu, ozir. kolesu, v sedišču pilota. Razporedba je taka, da se refleksenemu (nehotnemu) gibu človeškega telesa krmilo pravilno odzove. Če se je na pr. letalo nagnilo na desno, skuša človek nehote obrzati

Slika 9

Pri letalih, posebno pri večjih, ki imajo običajno več motorjev, se je pojavila potreba po premakljivih dušilkah, ki bi jih pilot lahko med vožnjo uravnal. To bi bilo n. pr. potrebno, če se pokvari stranski motor, ker tedaj ostali še delujoči stroji letalo vlečejo v krogu naokoli. Ravno smer moremo vzdrževati le s smernim krmilom. To pa dosežemo, če smerno dušilko premaknemo tako, da zrak rep stalno tišči v stran, ki je nasprotna oni, kamor vlečejo delujoči motorji.

Danes je večina aparatov opremljena z mehanizmom za prestavljanje dušilk.

ravnotežje s tem, da se nagne na levo in povleče krmilni drog za seboj, s čimer povesi desno (in dvigne levo) krilce oziroma letalo zopet izravna. Slično je z višinskim in smernim krmilom. Krmarenje je unificirano, na celem svetu enako: z vihtenjem droga (oziroma stebra s kolesom) naprej in nazaj premikamo višinsko krmilo, z vihtenjem v levo in desno pa krilca. Smerno krmilo ravnamo z nogami s pomočjo vodoravnega droga, ki je vdelan v tla letala. V aparatih, ki so opremljeni z krmilnim kolesom, se stvar spremeni le v toliko, da se krilca odzovejo vrtenju kolesa.

Tacitus:

Kaj pa naša stara lokomotiva?

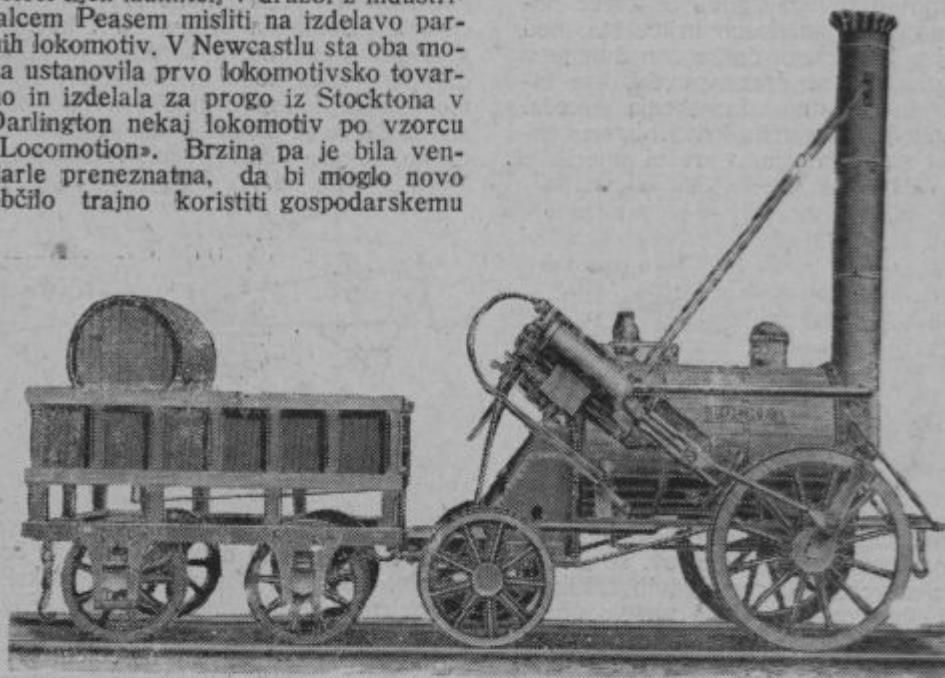
Železnica nekdanj in sedaj.

Danes, ko čujemo in čitamo vsak dan o novih iznajdbah, ni baš lahko, predstaviti si dóbo pred dobrimi što leti, ko še niso imeli železnic za prevoz potnikov in blaga. Saj še za Napoleona niso poznali drugih prometnih sredstev po suhem kot vozove in konje. Sicer so se ukvarjali razni profesorji in inženjerji s proučevanjem raznih, za tiste čase hudo zamotanih problemov, vendar je svet majal z glavo nad njihovim početjem in sam Napoleon se je pomilovalno nasmehnil, ko so mu sporočili, da hoče neki Anglež napraviti stroje, ki bodo nekaki železni konji. Krmili bi jih s premogom in vodo, gnala pa bi jih para po nalašč za nje narejeni cesti. Še bolj ne-

verjetno se je zdelo tedanjim ljudem, da bi bil mogel tak «železen konj» vleči za sabo zaprežene vozove.

V Angliji je v tem času Jurij Stephenson komaj začel sestavljati prvega »železnega konja«. Sicer so pred njim to delo poizkusili drugi, vendar z neznatnim uspehom ali tudi neuspešno. Od leta 1814, dalje pa do l. 1825. so trajali razni poskusi; Stephenson je dotlej v marsičem izboljšal svoje prvotne konstrukcije. Toda tudi njemu ni bila sreča mila. Ves boren denar je založil v svoje delo. Šele, ko je bila otvorjena l. 1825. prva javna železniška proga za tovarni promet in je dosegla Stephensonova «Locomotion» 24 km brzine na uro, je

pričel njen izumitelj v družbi z industrijalcem Peasem misliti na izdelavo parnih lokomotiv. V Newcastlu sta oba moža ustanovila prvo lokomotivsko tovarno in izdelala za progo iz Stocktona v Darlington nekaj lokomotiv po vzorcu »Locomotion». Brzina pa je bila vendarle preneznatna, da bi moglo novo občilo trajno koristiti gospodarskemu

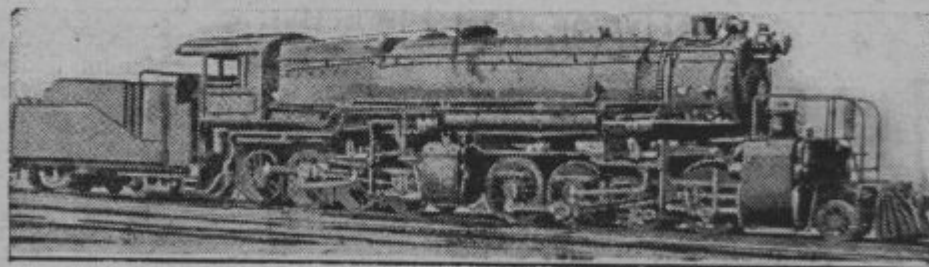

Taka je bila prva Stephensonova železniška lokomotiva »Rocket».

življenju. Saj je z omenjeno bržino vozila le prazna lokomotiva...

Javnost niti v Angliji ni bila naklonjena Stephensonovi novotariji. Največji in najuglednejši inženjerji, profesorji in drugi ugledni moške so nastopili proti Stephensonu tako sovražno, da danes to jedva verjamemo. Vendar pa so bili tudi v Angliji ljudje, ki so mislili nekoliko globlje in gledali naprej. Kljub pogostim protestom in obširni kritiki, kljub velikemu odporu javnosti, je dovolila

za lokomotivski obrat. Takrat so se prvič gradili večji predori, mostovi in celo obširni Lamer Moor (močvirje) se je prepregel s trdnim napisom. Ko pa je prišla doba otvoritve te proge, se je boj proti lokomotivskemu obratovanju tako poostiril, da je moral o zadevi dokončno sklepati angleški parlament. Le s pičlo večino je zmagala napredna ideja. Celo sam Stephenson je bil klican v parlament, da točno pojasni celotni ustroj bodoče lokomotiv-

Taka je ena največjih modernih lokomotiv.

vlada gradbo železnice med velikim pristaniškim mestom Liverpool in industrijskim centrom Manchester v dolžini 48 kilometrov. Gradnjo proge je vodil kot vrhovni inženjer sam Stephenson, ki jo je zgradil dvotirno, pripravno

ske železnice. Takrat je neki konservativni poslanec porogljivo vprašal slavnega izumitelja, kaj bi se zgodilo, če bi na prehodu ceste čez progo vlak srečal kravo. — Stephenson je mirno odvrnil: »Bilo bi slabo za kravo!»

Parlament je končno dovolil parno-lokomotivski obrat. Ponudnikov za lokomotive je bilo razen Stephensona še nekoliko. Zato je železniška uprava razpisala natečaj za lokomotive s sledečimi skromnimi pogoji: «Parni pritisk bo di 3,5 kilogramov na kvadratni cm, stroj ne sme tehtati pri dveh osovinah več kot $4\frac{1}{2}$ tone, pri treh osovinah ne nad 6 ton, mora vleči trikratno svojo težo z brzino 16 km ter ne sme biti nad 4,5 m visok.» Kakor rečeno, je bilo že nekoliko konkurenčnih tovarn z različnimi modeli. Zmagal pa je edino Stephenson s svojo lokomotivo «Rocket», katere sliko prinašamo. Stroj je tehtal 4,5 tone, tenderski voz z posodo za vodo nad 3 tone. Zanimivo je, da je ta stroj vozil potniški voz z 30 osebami z brzino 40—48 km na uro, kar se ujema s temeljno brzino naših lokalnih vlakov n. pr. Ljubljana—Karlovac. Tovorni voz z 9 tonami tovora je «Rocket» vlekla z 38 km na uro. — Lokomotiva je tedaj zmagala na vsej črti.

«Rocket» je ohranjena do današnjih dni ter se nahaja zdaj v South Kensingtonskem muzeju v Londonu. V nji vidimo pramatico današnjih lokomotiv, saj je njena slavna zmaga dne 6. do 8. oktobra 1829, otvorila dobo lokomotivskih železnic, ima pa v primitivni obliki vse bistvene dele, ki se niso od tedaj drugo kot izpopolnjevali vedno bolj in bolj.

Razvoj lokomotive in železniških vagonov je šel naravno pot; o tem bomo povedali ob drugi priliki kaj več. Zasluga Stephensona in njegove «Rocket» (lastavica, angl.) pa je, da je preobrnila vse osnove narodnega gospodarstva in odprla trgovini in obrti nova, neznana pota. Časi idiličnih, vendar pa neudobnih, počasnih poštnih kočij so minili za vedno; le v knjigah in po muzejih lahko ljudje izvejo, kako neudobno so potovali njih predniki pred sto leti, v starih časih...

Ako stopimo danes na železniško postajo kakega velemesta, se nam nudi kaj zanimiva slika. Ogromna palača ob robu velikanskega, ograjenega dvorišča, v kateri vlada noč in dan mrzlično vrvenje, šum in ropot prihajajočih in odhajajočih potnikov, klici različnih železniških uslužbencev, ki prevažajo prtljago na vozičkih ali po dvigalih. Ob palači pokrivajo železniške tire prostrane steklene dvorane z železnimi konstrukcijami, da so popotniki zavarovani pred slabim vremenom. Povsod vidiš raz-

ne napisne table, ki nam napovedujejo prihode in odhode vlakov, smeri železniških potov itd. Svet zase! Vse polno tirov, raznih znamenj, telefonov in pod. — Kaj bi rekel Stephenson, če bi videl, kako so se izpolnile sanje, ki jih je sanjal pred sto leti. Ali bi se Napoleon tudi zdaj porogljivo nasmehnil?

Pravkar prihaja brzi vlak. Tiho, skoraj brez ropota zdrči ogromna lokomotiva pod stekleno dvorano. Za sabo vleče nad 18 metrov dolge, prostorne vozove, počivajoče na finih prožnih podstavkih, dvojno podloženih z nosilnimi vzmetmi, da pri brzini do 100 kilometrov na uro vlak ne stresla razvajenih potnikov v spanju, pri kosilu ali pri zabavi. Saj ima danes vsak brzi vlak svoj spalni voz, dalje jedilni voz, mnogi luksuzni vlaki pa celo razgledne vozove z zabavnimi prostori, kjer se lahko naslajaš pri širokem oknu ob krasoti pokrajine, ki se po nje voziš; obenem pa poslušаш radiokonzert iz kakega stotine kilometrov oddaljenega mesta. Kje je stara poštna kočija in njena primitivnost, ko si potoval dnevno do največ 50 kilometrov — daljava, ki jo prevali brzi vlak v dobe pol ure?

Stopimo bližje k lokomotivi. Ogromna je! In vendar bi pripomnil kak izvedenec, ima vse bistvene dele pramatice «Rocket», zgrajene pred sto leti. Samo — kako drzna in ogromna konstrukcija. Ogromni dimnik «Rockete» je postal majčken, da najde komaj še prostora na silnem kotlu — desetkrat in še večjem od pramatice. Varen pred mrazom in burjo, vodi strojevodja v družbi z enim ali dvema kurjačema lokomotivo po svetu; srečnejši je, nego so bili njegovi predhodniki, ki so brez strehe, na dežju in v snegu vodili prve vlake iz Liverpoola v Manchester. Pa koliko koles ima današnja lokomotiva! Najprej dve majčkeni, ki očitvidno pomagata nositi ogromno težo — saj tehta ta moderna pošast nad 80 ton — ob enem pa sta prikladna zbog malega razvora, da varno vodita močno gospodarico po železni cesti med polji in travniki, med zelenimi gozdovi in skozi osrčje gorskih velikanov, preko penečih alpskih hudournikov in počasi tja k sinjemu morju. Nato pa slede kar štiri osovine, z kot človek velikimi ali še višjimi kolesi, ki so prečudno spojena medsebojno z celo vrsto raznega drogovja. Lokomotivi pa sledi tender ali zalogovnik, ki predstavlja potujočo jedilno shrambo za lokomotivo. Tam je zaloga pre-

moga, vode, olja ter najpotrebnejšega orodja.

Iz ponižnih, neznatnih začetkov se je Stephensonova izdajdba razvila v silne orjaške stroje. Po dva do pet vagonov so vlekli stroji pred sto leti. Danes si oglejte tovorni vlak, ki hiti mimo vas v daljavo. Do sedemdeset vagonov se vrsti drug za drugim, vsi polni najrazličnejšega blaga, prevažajoči razne dobrine iz kraja produkcije v kraj konsuma. In kakšni so potniški vlaki! Na stotine potnikov se izroči brez skrbi večšim rokam železničarjev in potuje bodisi po opravkih, bodisi za zabavo po svetu. Ali je bilo vse to pred sto leti mogoče?

Danes človek niti s parnimi lokomotivami ni docela zadovoljen. Pravi, da so mu prepočasne, preokorne, preslabe in predrage. Zato je vpregel elektriko v svoje vlake. Tudi razni eksplozivni plini so že v službi prometa kot pogonska sila za lokomotive. Imamo električne in plinske ter Diesel-lokomotive, ali odločilni boj še ni dobojevan. Kdo ve, koliko časa bo še trajal, saj se parna lokomotiva silno žilavo brani. Nove iznajdbe jo vedno bolj in bolj izpopolnjujejo.

Zamislimo se nazaj v stare čase. Martin Krpan je potoval na Dunaj tri tedne ali še več, vozil se je s cesarsko kočijo in s konji, ki niso bili najslabši v državi cesarja Janeza. Napoleon je potreboval cele mesece iz Pariza na Rusko, boreč se med potjo z vsemi vremenskimi neprilikami. Primerov bi lahko našteji na tisoče. Dandanes pa ni treba biti niti Martin Krpan, niti cesar Janez niti Napoleon — sedeš na vlak in odpotuješ. Še nocoj si na Dunaju, jutri v Pragi, jutri zvečer že v Parizu, čez 12 dni že v Vladivostoku ali kdo ve kje. Ako pa hočeš odposlati prijatelju kako izdatno darilo, mu lahko pošlješ zavojček pravkar natrganih jabolk in imel jih bo v nekaj dneh, ne kot v starih časih, ko so došle nevžitna, če so sploh prispela. Končno pa dandanes niti Martinu Krpanu ne bi bilo treba na kobilici prenašati in tovoriti angleške soli. Lahko bi si jo bil prekrbel v Splitu ali Sušaku kar na vagon ali cele vlake in hlapec bi mu jo pripeljal v najkrajšem času na dom. Ako ne soli, pa katerokoli drugo blago.

Da, nekdam in sedaj...

Andrej Štok:

Tehnika bodočnosti.

Z naslovno sliko: Jez Falske elektrarne.

(Dalje.)

Elektrika v tehniki.

Oglejmo si produciranje električne energije z našimi parnimi stroji, t. j. spreminjanje v premoгу nakopičene kemične energije v električno. Ta prehod se vrši po velikih ovinkih preko parnega kotla, parnega stroja in električnega generatorja. Na tej poti izgubimo celih 88% dovedene energije in komaj borih 12% je dobimo končno v obliki res razpoložljive elektrike, ki jo lahko uporabimo za pogon in razsvetljavo. In še od energije, ki jo dovajamo žarnicam, da nam svetijo, se je izgubi povprečno 97% v obliki toplote in le 3% v obliki svetlobe. Parni stroj je torej v celoti zelo neekonomičen stroj.

Korak naprej pomenijo parne turbine, ki obetajo polagoma izpodrinuti parne stroje. Te izrabijo že do 20% dovedene energije, imajo pa to slabo lastnost, da je za normalen obrat število obračajev dosti preveliko, da rabimo torej večkratnih prestav. Izjemo tvorijo

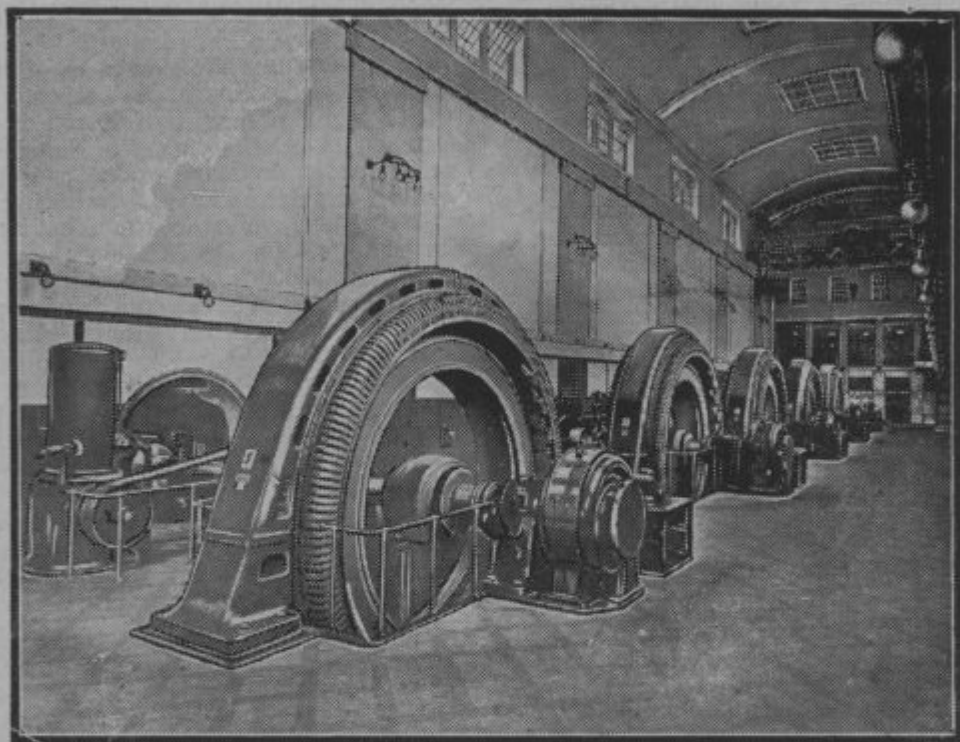
jo električni stroji, kjer nam je tako visoko število obračajev včasih dobrodošlo. Tudi železnice so v najnovejšem času začele preizkušati lokomotive s turbinskim pogonom. Obnašajo se še dokaj dobro in je verjetno, da se bodo udomačile, v kolikor jih seveda ne bo izpodrinila elektrika.

Še boljši od parnih turbin so eksplozijski s 25% učinka in Diesel motorji s 35%, pri čemer pa moramo upoštevati visoko ceno olj, ki pridejo v poštev. Najboljši učinek imajo za sedaj še vodne turbine, ki lahko z njimi izpremenimo skoro 90% mehanične vodne energije v električno. Prekašajo pa jih seveda električni stroji sami.

Ta neekonomičnost naših strojev, ki gre na račun izžarevanja, kondenziranja, trenja in drugih tehničnih nedostatkov naših konstrukcij, stane vsako leto ogromnega denarja. Kako velike so izgube, naj pojasnijo nekateri približni podatki. Letni učinek vseh strojev, ki

proizvajajo silo, znaša okoli 150 milijonov kilowattskih let ali okoli 1260 milijard kilowattskih ur. Od tega producirajo različni parni stroji še vedno do 120 milijonov kilowattskih let in porabijo zato preko 500 milijonov ton na leto. Ako bi povprečni učinek parnih strojev izboljšali samo za 10%, bi to pomenilo okoli 20 milijard Din letnega prihranka, kar pomeni že precej.

minjanja energije, da bi torej producirali električno naravnost iz premoga. Poizkusi v tej smeri so se že vršili (s pomočjo raznih galvanskih elementov), vendar še ni praktičnih rezultatov, ki bi bili vporabljeni v velikem in ki bi vzdržali konkurenco. Kljub temu je problem direktnega izpreminjanja kemične energije premogov v električno ena najvažnejših nalog moderne in bodoče

Notranost velike elektrarne (Fala pri Mariboru).

Tako visoke izgube, stalno naraščanje premogovnih cen in strah pred pomanjkanjem tega dragocenega črnega demanta nas torej silijo k vedno večji štedljivosti. Ne da se zanikati, da si je že marsikatera brihtna glava belila možgane s temi problemi, vendar moramo na žalost reči, da so uspehi le malenkostni. Človek se sicer hvali, da je uklenil naravo v svoje sponse, da mu služi — a vendar pa so to le mali ulomki tega, kar bi morali dobiti. Neekonomičnost naših strojev je še vedno tako velika, da izzveneva naravnost v posmeh naši moderni, visoko razviti tehniki.

Tej ogromni potratu bi se izognili le, če bi mogli iz naših obratov izločiti vse vmesne prehodne stopnje tega izpre-

tehnike. Sigurno se bo to prej ali slej posrečilo in takrat bo slavila tehnika nov triumf.

Se na drug način bi se dala naloga varčevanja rešiti. Premogovne cene tem bolj rastejo, čim globlje leže skladi, ker s tem rastejo seveda tudi produkcijski stroški. Treba ga dvigati, prevržati tja, kjer se uporablja in ga ondi šele preko strojev spraviti v porabno obliko. Vseh teh neprijetnosti ne bi bilo, če bi n. pr. premog uplinjali direktno v ležiščih tako, da bi kar tam postavili plinarne. Še bolj radikalna je misel, da bi s pomočjo električnih žic premog v globinah direktno upalili in vodili na površje samo pline, ki bi jih uporabljali za pogon velikih pokrajskih cen-

tral. Te kalorične centrale bi bile potom daljnovodnega omrežja spojene z velikimi vodnimi centralami in s konsumenti. Na ta način bi imeli dvojno korist. Ne bi bilo velikih produkcijskih in prevoznih stroškov za premog, cena električne energije bi se zelo znižala. Saj je znano, da se cena elektrike vseh central vedno ravna po cenah premoga. Mimo tega pa bi skupno obratovanje vodnih in kaloričnih central sigurnost obrata v veliki meri povečalo.

Tudi plini, ki v ogromnih množinah uhajajo iz dimnikov visokih peči (plavžev), so že vpreženi kot pogonsko sredstvo. Temperatura teh plinov znaša povprečno od 300—400° C. Ako jih zmešamo z zrakom, nam daio močno eksplozivno zmes, ki jo izrabljamo v posebnih, nalašč za to izdelanih plinskih motorjih. Ta način izrabe plinov je dosti bolj ekonomičen od prejšnjega, ko so z njimi proizvajali paro za parne stroje. Množina plinov, ki je prej preko pare proizvajala 1000 k. s., jih proizvaja danes direktno nad 2700. Tudi ta pridobitev je važna posebno za nas, saj imamo največje ležišče železne rude v Evropi (v okolici Prijedora v Bosni), ki obeta našemu plavžarstvu še silnega razmaha.

Elektrifikacija industrije.

Iz prejšnjih izvājani razberemo v razvoju tehnike težnio, dobiti vso razpoložljivo delovno energijo v obliki elektrike. Ves razvoj stoji v znamenju elektrike. Zakaj tako? Odločujejo lastnosti električne energije, predvsem, da se da relativno najlažje in najceneje prenašati oziroma prevajati v oddaljene kraje. Razdalje 500 do 1000 km in še čez, ne delajo danes nobenih težav. Naša Fala bi n. pr. lahko, če bi bilo treba, brez vsega oskrbovala z električno enegijo Beograd in okolico. Pri tem prenosu porabljamo danes napetosti do 200.000 in več voltov. Da se bodo te razdalje povečale in napetosti zvišale, je jasno. Vrše se že številni poizkusi z milijon voltov napetosti, vendar je ta naloga dana zanamcem.

Vodne sile. — Beli premog.

Ko smo rešili problem prenosa električne energije, so v razvoju tehnike zavzele odlično mesto vodne sile oziroma vodosilne naprave. Vodne sile so navadno koncentrirane v velikih množinah le v nekaterih, do večini

celo težko dostopnih točkah. Zaradi tega so šle vse te ogromne vrednosti neizrabljene človeštvu v izgubo. Danes postavimo na takih mestih električne vodne centrale in s pomočjo daljnovodnih mrež porazdelimo proizvajano elektriko na mesta vporabe. Vodne centrale imajo veliko prednost pred kaloričnimi, zanje potrebujemo samo enkratnih investicijskih stroškov, obratni stroški so minimalni, saj nam je vodna sila tako rekoč podarjena; treba jo je le vzeti.

Kljub vsem tem prednostim pa je danes izrabljenih komaj par procentov vseh razpoložljivih vodnih rezerv. Oglejmo si nekaj primerov. Najugodnejše pogoje za izrabo vodne energije ima pri nas reka Drava. Ob njej leži naša največja vodna centrala na Fali. Ta lahko v najugodnejšem slučaju proizvaja do 48.000 k. s. Obstojata pa še dva načrta, ki predvidevata izgraditev še dveh novih central v bližini Maribora s približno istim učinkom kot ga ima Falska elektrarna. O falski napravi se pri nas precej razpravlja, zato nam bo dokaj dobrodošla kot merilo za cenitev ogromnih vodopadov v drugih pokrajinah.

Mislím, da ne bo odveč, ako si ustvarimo približno sliko o vodnih energijskih rezervah, s katerimi razpolagajo naša in nekatere sosedne države.

Jugoslavija ima ob času srednjih voda okoli osem in pol milijonov razpoložljivih vodnih sil. To bi bilo iako veliko, če ne bi naše reke imele velike napake, da so jako podvržene vremenskim izpremembam, tako da pade ob času nizkih voda gornja številka na tri in pol milijone k. s. od katerih pa je izrabljenih le kakih 170.000. Vse balkanske dežele razpolagajo ob času nizkih voda s približno 8 do 9 milijonov razpoložljivih k. s., kar je za nas relativno jako ugodno in nam obeta v do glednem času še precejšnjega razmaha.

Posebno bogate na vodnih rezervah so razne alpske dežele. Avstrija ima n. pr. 6 milj. k. s., izrabljenih danes 600.000 k. s., Švica 5 (1). Severna Italija 4 (1), pa tudi druge ne zastajajo, Francija in Španija imata po 5 (1), Nemčija 4—5 (½), Švedska 6.8 (1), Norveška 7.5 (1.5) milijonov k. sil. (Številke v oklepaju pomenijo milijone izrabljenih k. s.).

J.:

Cinerarija.

Ime cinerarija je izvedeno od latinske besede cinereus (= pepelnat) ter bi lahko po naše rekli tej rastlini pepelka, ker imajo njeni listi na spodnji strani sivkasto, pepelnato prevleko.

Rastlina je prav za prav dvoletna, doma iz južne Afrike in zelo hvaležna cvetlica, ki jo odlikujejo krasne, žive barve in blag, diskreten voni. Zato jo trgovski vrtnarji v velikih množinah goje za spomladni cvet.

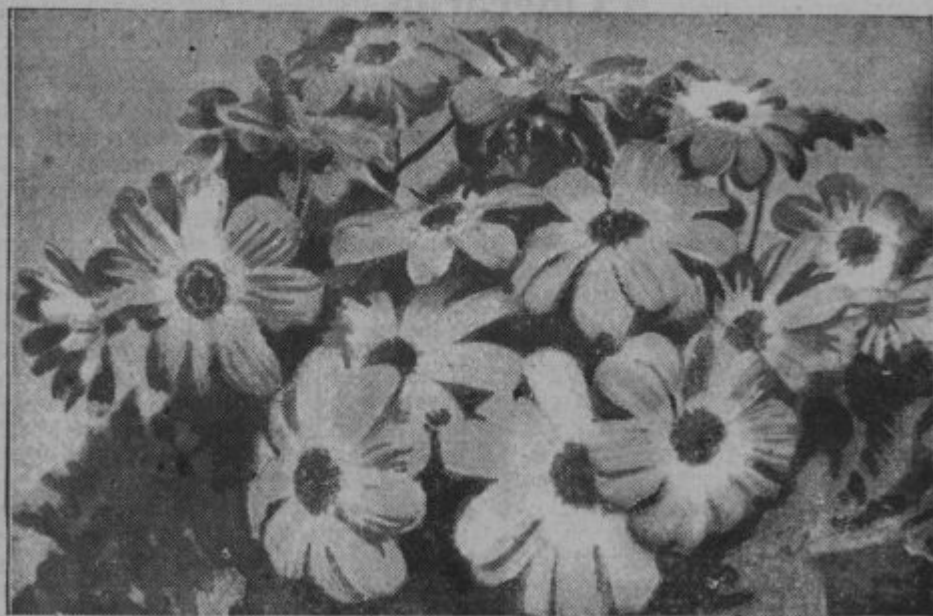
Vrtnarji vzgajajo cinerarije le iz semena. Od setve do polnega cvetja potrebuje rastlina v vrtnarski gojitvi približno 9 mesecev. Če sejejo aprila meseca, imajo cvetoče rastline že 6. novembra letu. Navadno pa sejejo šele v juniju, juliju in avgustu, tako da zacvetijo cinerarije spomladi približno ob istem času kot šebenik.

Vzgoja je sicer dokaj preprosta, vendar bi je sobnemu vrtnariu ne priporočal, ker v sobi je čez zimo prav težko ohraniti zdrave rastline. Seme, ki ga lahko nabereš na lanskih rastlinah, posej v rahlo, peščeno prst, dobro pri-

tisni in večkrat poprši! Ko se nekako v dveh tednih prikažejo mlade rastlinice, jim je treba dati prostor, kjer jih obseva le jutranje in ne prehudo dopoldansko sonce. Vsaj enkrat jih je treba pikirati, nato jih posamič presadiš v lončke s humozno prstjo. Ko se korenine razrastejo do stene lonca, spet presadi. Pri zadnjem jesenskem presajanju vzemi močno, gnojno prst. Dobro je, če spomladi pred cvetjem še enkrat presadiš. Posebno pazljivo jih moraš gojiti pozimi, ko se rast nekoliko zaustavi; treba jim je dati prav svetel, bolj hladen, ne pretopen (1 do 6° C) prostor, zmerno zamakati, pridno zračiti ter jih večkrat popršiti z rosilko, sicer jih utegnejo listne ušice in drug mrčes popolnoma uničiti, še preden se prikažejo popki. Prav tako so zelo občutljive glede mraza, ki jih popari čim pade toplota na 0°. Ko jim spomladno sonce vzbudi spet živahnejšo rast, jih parkrat zalij z gnojnico. Vode porabijo zelo mnogo.

Velikonočna cinerarija.

Cinerarija z zvezdnatimi cvetovi.

Navadno se goje cinerarije samo eno leto, da enkrat zacveto, potem jih pa zavržemo. Dalje jih skoro ne kaže gojiti, ker drugo leto manj in slabše cvetijo. Če vendarle hočeš posamezne krepke, zdrave in lepo cvetoče rastline ohraniti še za drugo leto, jih po cvetju na kratko obreži in presadi čez poletje na vrt v senco; septembra meseca rastline spet vlončiš v dobro, redilno prst ter jih gojiš do cvetia, kakor smo zgoraj opisali.

Cinerarije si lahko razmnožiš tudi s potaknjenci, ki pa dajo slabotnejše rastline in ne razvijejo tako lepega cvetja kot iz semena vzgojene.

Navadne velikocvetne cinerarije (cineraria hybrida maxima) se dobe v visokih, poluvisokih in nizkih sortah, ki nudijo bogato izbero izrazitih, čistih barv (rdečo, modro, vijoličasto, rožnato, belo) in v živalnih barvnih zli-

vih; pošamezen cvet z medsebojno strnjenimi venčnimi listi meri tudi preko 7 cm. Pitanocvetne cinerarije niso tako lepe. V novejšem času so se pa maloma razširile zvezdaste cinerarije (stella, stellata, polyantha in radiata) z večinoma manjšimi cvetovi, ki imajo ožje, elegantno uvite venčne liste; cveto izredno bogato in so tako srčkane, da je škoda, ko jih naši ljudje še premalo poznaio.

Ko greš k vrtnariju kupovat, izberi le krepke, zdrave rastline, ki imajo velike, napete temnozeleno liste s kratkimi peclji ter cvetje in cvetno popje slobodno nad listjem. Če hočeš, da ti bo cinerarija cel mesec in še dalje s cvetjem krasila sobo, postavi cvetočo rastlino na bolj senčnat prostor ter jo večkrat preglej, da ji mrčes prezgodaj ne uniči listov.

Jaroslav Hašek:

Dobri vojak Svejka zopet na policiji.

Po krásnih, solnčnih dneh v blaznici so zadele Švejka črne ure preganjanja. Policijski nadzornik Braun ga je sprejel tako, kakor so pred stoletji, v dobi ljubeznivega cesarja Nerona sprejemali

preganjane kristiane, rekoč: »Vrzite tega krščanskega tepca levom«. V tem duhu ga je nadzornik Braun pozdravil z vzklikom: »Tega-le pa bomo vrgli rabliu.«

Ne besedice več in ne manj. Samo oči gospoda policijskega nadzornika so zableščale od perverzne naslade.

Švejk se je poklonil in rekel ponosno: »Pripravljen sem, gospod. Mislim, da to pomeni toliko, kakor da me boste vrgli v separacijo, to pa ni tako hudo.«

»Le kar nič ne skrbite,« je odvrnil policaj, ki mu je stal za hrbtom, nakar je Švejk dostavil: »Sem zelo skromen in hvaležen za vse, kar boste storili zame.«

V separaciji je sedel na klopi zamišljen možakar. Videlo se je koi na prvi pogled, da je bil ravnodušen napram vsemu, kar se je godilo; ko je zaškripal ključ v vratih, ni mogel verjeti, da se mu odpira pot v svobodo.

»Moj poklon, blagorodje,« ie rekel Švejk in se brž vsedel tik njega. »Koliko pa je na uri?«

»Ure ne vladajo nad menoi,« je odvrnil zamišljeni mož.

»V tej sobi ni napačno,« ie sprožil Švejk pomenek z novim tovarišem. »Klop je bogme iz gladkega lesa.«

Resni možakar ni nič odvrnil. Vstal je in jel naglo hoditi v malem prostoru med vratih in klopio, kakor da bi se mu bilo kam mudilo.

Švejk je z zanimanjem bral napise, ki so jih načekali po stenah njegovih predhodnikov. Tako se ie neki jetnik zaobljubil nebesom, da napove policiji boj na življenje in smrt. »Še se boste tresli.« Drugi jetnik ie napisal: »Pišite me v uho, tepci.« Drugi ie samo konstatiral dejstvo: »Sedel sem tukaj 5. junija 1913 in so z menoi spodobno ravnali. Jožef Mareček, trgovec iz Vršovic.« Med jetniki ie bila tudi neka poetična duša, ki se ie raziokala v verzih na steni:

Pri potočku otožno sedim,
solnce za gôre se skriva,
na zelene griče strmim,
tjaj, kjer mi dekle prebiva.

Možakar, ki ie tekal med vratmi in klopio, kakor da bi bil tekmoval v maratonskih igrah, se ie ustavil in se ves zasoplen vsedel na prejšnje mesto. Naslonil je glavo na dlan in nenadoma zastokal: »Pustite me ven.«

»Ne, ne bodo me izpustili,« ie govoril za se. »ne bodo in ne bodo. Že od šestih jutraj tičim v tej luknji.«

Tedajci ga ie prijala potreba, da bi nekomu razodel svoje gorje. Obrnil se ie k Švejku in ga pobaral: »Ali nimate,

gospod, po naključju jermena pri sebi? Hotelo bi se mi, da bi končal svoje mukke.«

»S tem vam pa rade volie postrežem,« ie odvrnil Švejk in odnenjal jermen. »Dosihtal še namreč nisem videl, kako se ljudje v separaciji obešajo.«

»Samo to ie zoprno,« ie nadaljeval oziraje se po sobi. »da ni nikier kljuke. Tale kljuka na oknu vas ne bo držala. Nemara pa bi se blagovolili obesiti ob klopi, kakor onile menih v emavzijskem samostanu, ki se ie obesil na križu zavoljo neke mlade židovke. Meni so samomorilci zelo prikupliivi ljudje, zato ie urno na delo.«

Obupanec, ki mu ie bil Švejk potisnil jermen v roko, ie z dolgim pogledom premeril jermen in ga nato zalučil v kot, utirajoč si s črnimi rokami solze, ki so mu privrele iz oči. Začel ie ihte tožiti: »Domá imam otročičke, zaprli pa so me zavoljo pijanstva in nenravnega življenja. Za Kriščevo voljo, kaj bo z mojo ubogo ženo, kaj mi poreko v uradu? Imam otročičke, zaprli so me zavoljo pijanstva in nenravnega življenja« in tako v neskončnost.

Naposled se ie vendarle malce pomiril, stopil k vratom in začel udrihati s pestjo. Za vratmi so se oglasili koraki in glas: »Kaj pa želite?«

»Pustite me ven!« ie rekel s takim glasom, kakor da bi mu uhajala že zadnja sapa. »Kam?« ie vprašal nekdo onstran vrat. »V urad!« ie odvrnil nesrečni oče, soprog, uradnik, pijanec in razuzdanec.

Odzval se mu ie prešeren smeh in v tišini hodnika so se koraki spet oddaljili.

»Kakor se mi zdi, vas ta gospod mrzi, ko se vam tako posmehuie,« ie rekel Švejk, ko se ie obupanec zopet vsedel tik njega. »Če se ietniški paznik razjezi, vam lahko stori marsikaj zlega. Le mirno sedite, če se že nočete obesiti in čakajte, kako se bo zadeva razpletala. Ako ste uradnik, oženjen in družinski oče, ie vaša zagata hudimano neprijetna. Pa če se ne motim: ali niste prepričani, da vas bodo odpustili iz službe?«

»Teга vam ne morem reči,« ie vzdihnil. »ker se ne spominjam, kai sem počenjal; vem samo toliko, da so me odnekod vrgli na ulico in da sem se hotel po vsej sili vrniti, da bi si prižgal svalčico. No, začeli pa smo stvar naravnost imenito. Predstoinik našega od-

delka je imel god. Povabil nas je v neko vinsko klet, nato smo krenili v drugo, tretjo, četrto, peto, šesto, sedmo, osmo, deveto...»

»Ali bi vam bilo liubo, če bi vam pomagal šteti?« ga je prekinil Švejk. V take-le reči se namreč spoznam, ker sem bil neko noč v osemnaistih lokalih. Ali povem vam kot mož-beseda: v vsakem sem izpraznil največ tri vrčke.»

»Skratka,« je nadaljeval nesrečni podrejenec ljubeznivega predstojnika, »ko smo imeli za sabo ducat raznih beznic, smo opazili, da se nam je slavljenc izgubil, čeprav smo ga bili privezali na motvoz in kakor kužka vodili s sabo. Tako smo ga morali iskati, dokler se nismo tudi mi drug za drugim izgubili. Obtičal sem v neki nočni kavarni na Vinogradih, sicer prav spodobnem lokalu, kjer sem pil liker naravnost iz steklenice. Kaj sem potem počenjal, tega ne vem več: vem samo to, da sta me redarja, ki sta me privedla na komisarijat, ovadila, češ, da sem bil pijan, se nenravno vedel, pretepel neko damo, razrezal z žepnim nožem tuj klobuk, ki sem ga bil snel z obešalnika, razgnal damsko godbo, obdolžil plačilnega natakarija pred vsemi gosti, da mi je ukradel dvajsetkronski bankovec, razbil marmornato ploščo na mizi in pljunil nekemu gospodu v črno kavo. Večjih grehov nisem storil, vsaj ne vem, da bi jih bil storil. A verjemite mi: drugače sem docela spodoben, inteligenten mož, ki ne misli na nič drugega kot na svojo rodbino. Kaj pravite vi?«

»Ali ste se zelo trudili, preden ste razbili marmorno ploščo?« ga je vprašal Švejk z očitnim zanimanjem, »ali pa ste jo razbili z enim udarcem?«

»Z enim udarcem!« je odvrnil inteligentni gospod.

»Potem ste izgubljeni,« je zamišljeno presodil Švejk. »Dokazali vam bodo, da ste se pripravljali na to in se izurili v razbijanju miz. No, kaj pa kava tistega gospoda: je-li bila z rumom ali brez ruma?«

In ne da bi bil čakal odgovora, je pojasnil:

»Če je bila z rumom, je slabše za vas, ker je dražja. Na sodišču vam vse to štejejo in seštevajo, da imajo preje kompleten zločin.«

»Na sodišču...« je šepnil slaboumno vestni družinski oče in povetil glavo;

očividno ga je jela vest peči (nekateri pravijo: grizti).

»Ali vedo doma, da ste zaprti?« je vprašal Švejk? »Ali pa bodo čakali, da izvejo iz novin.«

»Mar mislite, da bo to v novinah?« je vprašala prav naivno žrtev godu svojega predstojnika.

»To je toliko kot sigurno,« se je glasil strog odgovor, zakaj Švejk ni imel navade, da bi pred drugimi skrival resnico. »Take-le vesti imajo čitatelji na moč radi. Tudi jaz s slastjo prebiram rubriko o pijancih, razzrajačih in pretepačih. Nedavno je neki gost »Pri ke-lihu« storil samo to, da je samemu sebi razbil glavo s kozarcem. Vrgel ga je kvišku in se tako postavil, da mu je treščil na glavo. Odpeljali so ga in glejte! — zjutraj smo že čitali v listih. V Bendlovci sem nekega nebodigatrebo malce oplazil po ušesih. On, ne bodi len, mi klofuto brž vrne. Če sva se hotela pomiriti, so naju morali oba zapreti. V opoldanski številki je že izšlo poročilo... Edino, kar lahko storite, je to, da pošljete zdajle iz zabora novina izjavo, da se poročilo, ki so ga priobčile, vas ne tiče in da gospodu temu in temu niste ne sorodnik in ne znanec. A domov pišite, da naj to izjavo izrežejo in shranijo, da io lahko preberete, ko vas izpuste iz zavora.«

»Ali vam ni mraz?« je vprašal Švejk sočutno, ko je opazil, da inteligentni gospod drgeta po životu. »Zdi se, da je konec letošnjega poletja nenavadno hladen.«

»Izgubljen sem,« je zaihtel Švejkov tovariš, »sfrčal bom iz urada.«

»No, lepo ste si postlali,« ga je prepričeval Švejk prijazno. »Če vas po zaporu ne sprejmejo več v službo, ne vem, ali boste tako kmalu našli drugo službo. Zakaj vsakdo, tudi če pojdete k mrhoderu, bo vprašal po izpričevanju o lepem vedenju. Gospod moj, tako-le kratko veselje, ki ste si ga privoščili, je veliko prepoceni. In kako neki bo živela vaša gospa z otroci, dokler boste vi pihali ričet? Ali naj ooido beračit in deca naj se uči vsakoiakih grdobij?«

Mož je znova zaihtel:

»Moja uboga deca, moja uboga žena!«

Tedajci je brezvestni skesanec vstal in jel zanosno pripovedovati o svojih otrocih: petero jih ima, najstarejši je star dvanajst let in je pri skavtih. Pije

samo vođo in bi imel biti vzor svojemu očetu, ki je jel stoprav v zaporu spoznavati prednosti brezokusne vode.

»Pri skavtih je?« je vprašal Švejk, »no, o skavtih pa rad slišim. Nekoč, bilo je v Midlovarih na Zlivi, okraj Hlubočke, okrajno glavarstvo Česke Budjevice, — prav v dneh, ko smo imeli ondi vojaške vaje, — so priredili kmetje lov na skavte, ki so se vgnezdili v občinskem gozdu. Ujeli so trojico. Najmlajši med njimi je med vezanjem tako cvilil, tulil in brcal, da tega niti mi vojaki nismo mogli dolgo gledati in smo odšli proč. Pravijo, da so ti trije skavti ugrizli osem kmetov. Ko so jim potem pri županu z leskovko krtačili hlače, so priznali, da ga ni travnika v okolici, ki ga ne bi bili dovaljali, ko so se grelj na solncu, dalje, da se tista njiva zrelega žita ni do naključju vnela, ker so si v žitu peklj srno na ražnju, ki so jo bili na skrivaj ubili v občinskem logu. V njihovem gnezdu v gozdu so našli pol metra na visoko oglodanih kosti perutnine in gozdnih živali, ogromno črešnjevih koščic, veliko ogrizkov nezrelih jabolk in drugih tečnih reči.«

Ubogi skavtov oče pa se ni dal potolažiti.

»Kaj sem storil,« je tamal, »zapravil sem ves dober glas.«

»Tako je,« je dejal Švejk s prirojeno mu odkritosrčnostjo, »do vsem tem, kar se je zgodilo, ni čuda, če imate za vse življenje slab glas, zakaj vaši znanci bodo sigurno še kaj dostavili, ko bodo v novinah čitali o vaših pustolovščinah. Tako se zmerom dogaja na svetu, vendar pa si ne jemljite tega preveč k srcu. Ljudi, ki so izgubili dober glas, je na svetu vsaj desetkrat toliko kot ljudi, ki ga še imajo. To vam je piškava in docela brezpomembna malenkost.«

Na hodniku so se oglasili trdi koraki, v ključavnici je zaškripal ključ, vrata so se odprla in policijski stražnik je poklical Šveika.

»Oprostite,« je viteško pripomnil Švejk, »jaz sem v kaih še le od pol dneva, medtem ko moi tovariš čaka že od zgodnjega jutra. Meni se ne mudi tako kot niemu.«

Namesto odgovora je potegnila Švejka na hodnik močna roka policijskega stražnika in ga molče peljala do hodniku v prvo nadstropje.

V drugi sobi je sedel za mizo policijski komisar, dobro rejen gospod čilega

izraza na obrazu, ki je dejal našemu Šveiku:

»Vi ste torej slavni Švejk? Kako pa ste prav za prav prišli semkaj?«

»Po kaj vsakdanji poti,« je odvrnil Švejk, »prišel sem v spremstvu nekega gospoda stražnika, ker nisem dopustil, da bi me iz blaznice brez kosila postavili na cesto. To je bilo tako, kakor da bi me smatrali za plačano počestno punčaro.«

»Veste kaj, Švejk,« je dejal prijazno gospod komisar, »čemu naj se mi na komisarijatu zaradi vas vznemirjamo in razburjamo. Ali ne bo bolje, če vas pošljemo policijskemu ravnateljstvu?«

»Vi ste, kakor pravijo, gospodar situacije,« je rekel Švejk zadovoljno. »Pot na policijsko ravnateljstvo bi bila zdajle na večer čisto prijeten izprehod.«

»No, veseli me, da sva se sporazumela,« se je nasmešnil policijski komisar, »ali je kaj lepšega, kakor če se ljudje sporazumejo? Mar nimam prav, Švejk?«

»Tudi jaz se kaj rad z vsakim posvetujem,« je odvrnil Švejk, »verjemite mi, gospod komisar, da nikoli ne pozabim vaše dobrote.«

Spoštljivo se je priklonil in odšel s policijskim stražnikom na stražnico; čez četrte ure je bil že na vogalu Ječne ulice in Karlovega trga v spremstvu drugega redarja, ki je nesel pod pazduho obsežno knjigo z nemškim napisom: »Arrestantenbuch«.

Na vogalu Spálené ulice je šel Švejk s spremljevalcem mimo gruče ljudi, ki se je gnetla okoli izobešenega plakata.

»To je cesarski manifest o vojni napovedi,« je rekel policaj Švejku.

»Lejte, saj sem prav prerokoval,« je dejal Švejk, »čudno, da v blaznici še niso bili o tem poučeni, čeprav bi morali imeti ondi informacije iz prve roke.«

»Kako mislite?« je vprašal policaj.

»Pa tako: tamkaj je zaprtih mnogo častnikov,« je pojasnil Švejk. Ko sta prišla k novi gruči, ki se je zbrala pred manifestom, je vzkljknil:

»Cesarju Francu Jožefu nazdar! To vojno bomo izgubili.«

Nekdo izmed množice mu je postavil klobuk čez ušesa in drugi so udrlj za njim, tako da je priracal dobri vojak Švejk v spremstvu ljudske množice pred častitljiva vrata policijskega ravnateljstva.

»To vojno bomo prav sigurno izgubili, tako vam pravim odločno in to še enkrat ponovim, gospoda!«

S temi besedami se je Švejk ločil od množice svojih spremljevalcev.
A nekje v daljnih daljavah zgodovine

se je dvigala k Evropi resnica, da bo bodočnost porušila načrte sedanjosti.

Dr. A. Sum:

Javno mnenje in novine v Zedinjenih državah.

Veliko se čuje o vplivu tiska na javno mnenje in o zlorabljanju novin za pristransko vzgojo čitateljev. Pravi pomen tiska, namreč pravilno informiranje javnosti o važnih dogodkih doma in po svetu, ostaja baje preveč v ozadju. Z mnogih strani se stavi za vzor tisk anglosaških dežel, ki bodi naši žurnalisti kot svetel vzor pred očmi. Te vrstice imajo namen, seznaniti čitatelja z vlogo, ki jo ima tisk v ameriškem javnem mnenju in mu zlasti razložiti, kako daleč prispevajo ameriški listi k nastajanju javnega mnenja.

Povedati je treba, da je javno mnenje v Zedinjenih državah ameriških nekoliko drugačno kot pri nas.

V Ameriki izhaja vsa javna oblast iz ljudstva, deli pa se na tri činitelje: kongres, (zbornica od ljudstva izvoljenih zastopnikov) z zakonodajno močjo; prezident, glavni predstavitelj izvršilne oblasti in sodnik, ki kontrolira kongres in prezidenta. Tem činiteljem se pridružuje še četrti, ki kot najmočnejši javni faktor v Zedinjenih državah nadzoruje in usmerja vse tri činitelje in čigar avtoriteti se morajo ukloniti prezident, sodnik in zakonodajalec. Ta činitelj se imenuje javno mnenje.

Javno mnenje je v Ameriki vsota mnenj posameznih ameriških državljanov. Ne mislim pristašev neke - čeprav še tako velike - politične stranke in tudi ne mnenja posameznih, četudi vodilnih politikov. Ameriški politiki in voditelji političnih strank sicer niso pod višino volilcev, a tudi ne visoko nad njimi, skušajo pa biti z njimi v stalnih stikih. Ameriški politiki ne delajo javnega mnenja; njih največja težnja je vsikdar, da bi ob pravem času ugenili, kaj je prav za prav javno mnenje in se po tem ravnali. Ljudsko mnenje je svota vseh mnenj in odraz nazorov posameznih državljanov, ki se politično med sabo ne razločujejo kdo ve koliko, čeprav so družabne razlike zelo močne. V Ameriki poslodajalec in delavec, producent in konzument politično skoraj enako mislijo. Javno mnenje raste

v Ameriki samo iz sebe; pogloblitve temelje ima v enotni demokratični šolski vzgoji in rodbinskih izročilih. Katerakoli misel se sproži ali katerikoli nazor izpremeni, brž ga ponese peroti tiska širom Amerike. Tisk je docela svoboden. Po ameriški ustavi lahko vsak državljan prosto tiska, piše in govori o kateremkoli predmetu; odgovoren je zgolj za zlorabe.

Živa beseda (govori na shodih) ima v Ameriki na povprečne državljane dokaj neznamen vpliv. Američana že šola sama dovolj pripravi za samostojno mišljenje in mu pomore k lastni sodbi o danih pojavih in vprašanih. Tudi novinarska razmotrivanja (uvodniki, kritike itd.) nimajo posebne cene. Najbolj vpliva na ameriškega državljana natančno opisovanje dnevnih dogodkov. Iz tega si potem čitatelj sam izlušči jedro in ustvari lastno sodbo. Najbolj se tedaj berejo novinske vesti ali poročila.

Če vzameš v roko ameriški dnevnik, iščeš zaman na prvi strani političen uvodnik. Tam ni drugega kot dnevne časniške vesti z mastnimi, kričečimi naslovi. Ta način urejevanja se zdi nujen, ker take novine bolj mikajo in »vlečejo« in se lažje prodajajo po ulici. Ljudje berejo novine v cestni železnici, na poti v urad ali delavnico, pri kosilu v restavraciji, pri hrivcu itd. Mnogi čitatelji — mogoče 80% — ne prečitajo drugega kot naslove. Evropecu, ki vzame v roko ameriški dnevnik, se na prvi pogled zazdi, da so v Ameriki same tatvine, umori in ropi; ako pa ga prelistaš malo natančneje, naideš podrobna poročila o političnih dogodkih doma in na tujem, informacije o delu kongresa, vesti o socialnih in zdravstvenih vprašanjih — vse iz peresa prvih strokovnjakov. Nekateri vodilni dnevniki so sicer v službah te ali one stranke, drugi v službah kapitala in industrijskih interesov, vendar pa se to listu nikjer ne pozna.

Odkar je velika konkurenca in izbira novin več ko zadostna, se mora vsak

izdajatelj potruditi, da najprej zadovolji okus in potrebo čitateljev; stoprav na drugem mestu prihajajo v poštev postranski interesi. Značilno je, da prospek ameriških listov ne zavisi od števila naročnikov, temveč skoraj izključno od števila inserentov. Le ti vprašujejo samo to, koliko števil se razprodaja in kdo list čita; kakšno barvo ima, je Američanu postranska reč.

Listi v Zedinjenih državah se skušajo čitatelju prikupiti predvsem z vedrim humorjem. Po vsem svetu slove njihove politične karikature. Izdajatelji vedo, da dobra karikatura več zaleže nego dolg članek. Karikature pa, četudi merijo na politične nasprotnike, ne gredo nikdar preko okvira spodobnosti in so vedno zamišljene z višjega vidika. Dober humor daje ameriškim listom posebno oboležje, humoristično so spisane celo najbolj vsakdanje dnevne vesti, tako da je slog ameriških novin nekako v sredi med fotografsko natančnim opisom in dovptipnim podlistkom.

Posebnost ameriških listov je interview, ki pa se razločuje od našega. V Ameriki se interviewa predvsem radi zanimivosti, ne pa, ker bi se hotelo natančno zabeležiti mnenje te ali one osebe. Navadno list z interviewom opozori čitatelja na kak dnevni dogodek, ki ga sicer ne bi opazil; N. pr. če prispe v Ameriko kak odličen tujec ali če stopi v ospredje kaka domača osebnost. Ameriški interview je zaslovel po vsem svetu. O ameriških novinarjih se pripovedujejo neverjetne reči, kaj vse so storili, da so dobili za svoj list kak zanimiv razgovor. Seveda, za tujca v odgovornem položaju je interview strašilo. Zavest, da se ameriškemu novinarju ne more izogniti, še poveča strah, če je dotičnik v Ameriki novinec. Sigurno je, da se kljub največji vzdržnosti in previdnosti interviewane osebe pojavi v listu sestavek, v katerem je več novinarjevih misli nego tujčevih. Pa ni pomoči; tudi če imaš na papirju zabeleženo vse, kar si povedal, je dobil igro novinar, ki je povsem neodvisen.

Državniki in ministri dajejo novinarjem interviewe (navadno enkrat ali dvakrat na teden) in sicer tako, da jim narekujejo vladno izjavo ali svoje stališče o tem ali onem vprašanju; šele nato lahko žurnalist stavi kako vprašanje. Za časa washingtonske konference je dajal informacije sam državni tajnik ali pa kak drug ugleden član

konference. Amerika je hotela poudariti načelo, da ima javnost pravico, izvedeti o razpravah na konferenci. Drugače je bilo na pariški konferenci, kjer so vse skrbno skrivali, zato pa so prihajale v javnost prazne senzacije, ki so močno motile potek konference.

Ameriški ministri imajo navado, da tudi sicer radi vabijo žurnaliste k sebi; vedno jim natočijo čistega vina in povedo, kakih reči naj ne objavi. Seveda ostanejo novinarji mož beseda in tako si oba činitelja medsebojno zapata. Pogosto prihajajo novinarji tudi na tuja poslanštva k recepcijam in po informacije. Često se trdi, da so ameriški žurnalisti nediskretni v interviewih zasebnega značaja. Navadno pa je kriva vprašana oseba, ki svoje izjave tako zaokroži, da vzbujajo zanimanje za njo. V ostalem pa velja tudi za ameriškega novinarja, da je gentleman.

Omeniti je treba, da ameriški novinar, četudi je sicer še tako na glasu, slabo pozna evropske razmere. Nema je to krivo, da se Amerika noče vmešavati v evropske razmere (dasi lahko denemo narobe: prav zato, ker se Američani nočejo vmešavati v evropske razmere, je ameriški žurnalist tako malo poučen, kaj se godi v Evropi). Redkokateri novinar se potruzi, da bi proučil informativno knjigo, če more pisati kaj o Evropi; rajši gre h kakemu Evropecu in prinese interview. Zato pa prinašajo ameriški listi kaj čudna poročila o Evropi. Sicer pa povprečen Američan niti ne zahteva od novinarja, da bi bil učen in v tem, kar piše, temeljito podkovan. Dovolj je, da umeje reč tako napisati, da se lepo in z zanimanjem čita.

Za izobrazbo novinarjev skrbé visoke šole za novinarstvo; profesorji se izbirajo deloma iz vrst praktičnih žurnalistov. Razen tega se goji novinarstvo na vseh ameriških vseučiliščih (več kot 400 časopisov izhaja na ameriških univerzah pod uredništvom dijakov in profesorjev.)

Posebno uspešen pripomoček za novinarsko delo so novinarski klubi, v katerih se sestajajo žurnalisti z vsemi osebami, ki so v kaki zvezi z javnim mnenjem. Klubi so opremljeni z raznovrstnimi pripomočki; preskrbljeno je tudi za vso udobnost. Ondi imaš radiotelegrafski oddelek, delavnico s pisalnimi stroji, telefone, borzne avtomatne, vzorno priročno knjižnico z vsemi

mogočimi pripomočki in čitalnico z domačimi in tujimi časniki. Sli prinašajo z vseh strani nov material, ki ga nabirajo po uradih in pri posameznikih. Na posameznih poročilih je zaznamovano, kdaj se sme poročilo natisniti. Če pride v mesto kaka javna znana oseba, se navadno najprej predstavi novinarskemu klubu, razvije svoj program in hrabro odgovori na vsa vprašanja, s katerimi jo preizkusijo novinarji; šele potem začne izvrševati svoja opravila

v mestu. V celoti lahko trdimo, da se ameriški novinar mnogo svobodneje giblje nego naš; povsod ga vabijo, povsod ima pristop, na razpolago so mu skoraj neomejeni tehnični pripomočki za olajšanje dela.

Vodilni novinarji in izdajatelji velikih listov imajo tudi sicer vpliven položaj, tako so na odločilnih mestih v strankarskem in državnem svetu, ministri itd. Prezident Harding je bil aktiven novinar. (*»Nove Čechy«* 1927).

Da ostaneš dolgo mlada.

Že od nekdaj so se ljudje bali starosti in smrti; želja po dolgem življenju se izraža v mnogih pravljicah, pripovedkah, legendah ter v mitologiji vseh narodov. »Kamen modrijanov«, ki so ga iskali v srednjem veku, naj bi bil imel predvsem svojstvo, ozdraviti človeka vsake bolezni, ohraniti ga svežega in čilega ter mu podaljšati življenje. In tudi danes mnogo govore in pišejo o tem, kako naj živimo, da si ohranimo dalje časa svoje moči. Mnogi ugledni zdravniki priporočajo, da bodimo *zmerni v vsem* ter delajmo zmerno telesno in duševno. Telesno gibanje pospešuje dotok krvi v vse organe, tudi v možgane, zato ohrani gibanje vse dele telesa elastične. Sočasno se vrši na ta način najlažje menjava tvarin v možganih in se izboljšuje kri živčnih stanic. Hoja, gibanje, telesno delo varuje človeka odebelelosti in zavapnenja žil. A tudi duševno delo pospešuje, da se dotaka kri k možganom, kar je seveda potrebno in koristno. Zato pa tudi ljudje, ki imajo svoj določen poklic, svoj posel, navadno bolje izgledajo, so bolj zdravi in zadovoljni, kakor oni, ki živijo brez dela. Morda tudi iz tega lahko sklepamo, da penzionisti, ki so ustavili svoje delo v uradih, mnogokrat ne živijo več dolgo. Zato priporočajo zdravniki bogatašem, ki so brez posla, naj delajo telesno (na vrtu, polju, v drvarnici itd.). Pa tudi duha treba vežbati, zato naj se bavijo z delom v društvih, z zgodovino, umetnostjo, leposlovjem, s politiko in izobrazovanjem ljudstva. Naj dalje peš potujejo, kajti primerna duševna hrana ter primerno telesno gibanje in izprehodi v svežem zraku ohranijo človeka zdravega in za-

dovoljnega. Vsi veliki misleci, pesniki, pisatelji, politiki in državniki umirajo povprečno v visoki starosti, seveda, če niso pijanci in se ne vdajajo drugim ekscesom. Tudi krepka volja, da bodimo zdravi, sveži, mnogo pripomore k dolgemu življenju. Lenoba pa je najškodljivejša zdravju! Zato je neprecenljive vrednosti, da delajo tudi one žene, ki jim sicer ni treba boriti se za obstanek ter se izučijo v stroki, ki jim je najbolj priljubljena. Sicer pa: kdor hoče delati, najde lepega, plemenitega dela povsod dovolj. Ako živi človek brez namena, ne more biti zadovoljen in zato tudi ne zdrav in spočit. Razume se pa, da niti v delu ne smemo pretiravati in da velja tudi tu hoditi srednjo pot: ne premalo, a tudi ne preveč! Sirote so mnoge žene srednjih in nižjih stanov, ki so primorane same služiti, a so poleg tega še gospodinje in matere. Dobro služiti dvema gospodarjema je težko, in navadno take žene sčasoma omagajo, venejo in se predčasno postarajo.

Nadaljevanje francoskega tečaja smo morali v današnji številki iz tehničnih razlogov izpustiti. V prihodnji številki ga bomo prinesli zopet na dveh straneh.

